

บทที่ 4

บริบทอุทยานศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

การวิจัยเรื่องยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพสู่มรดกโลก กรณีศึกษา ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์การวิจัย (1) เพื่อศึกษาแนวทางในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลก (2) เพื่อศึกษาปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนในการขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลก (3) เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลก ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาบริบทของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพดังนี้

อำเภอศรีเทพมีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอวิเชียรบุรี มีห้วยลำตะค้อเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอลำสนธิ (จังหวัดลพบุรี)

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอชัยบาดาล (จังหวัดลพบุรี) มีคลองจันทน์และแนวกิ่งกลางแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอโคกเจริญ (จังหวัดลพบุรี)

อำเภอศรีเทพมี 16 หมู่บ้าน

สภาพทั่วไปและภาพแผนที่อำเภอศรีเทพ

ภาพที่ 3 : ภาพแผนที่ตั้งอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
(<https://sithepnfe.thai.ac/home/info/5/> สืบค้นวันที่ 12 เมษายน 2565)

สภาพทั่วไป

ลักษณะที่ตั้ง

ที่ว่าการอำเภอศรีเทพอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ห่างจากตัวจังหวัด 122 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 810 ตารางกิโลเมตร อยู่ติดถนนสายสระบุรี-หล่มสัก

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอวิเชียรบุรี	จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อำเภอชัยบาดาล	จังหวัดลพบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอวิเชียรบุรี	จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอโคกเจริญ	จังหวัดลพบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบ พื้นที่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำป่าสักจะเป็นพื้นที่ราบสูงส่วนทางด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำจะเป็นที่ราบลุ่ม ในฤดูฝนน้ำจะไหลบ่ามาอย่างรวดเร็ว ส่วนในฤดูแล้งแม่น้ำจะแห้งขาดเป็นช่วงๆไม่สามารถกักเก็บน้ำได้แม่น้ำป่าสักไหลผ่านตอนกลางอำเภอจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุม มี 3 ฤดู คือ

- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม ถึง เดือนมิถุนายน
- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนกรกฎาคม ถึง เดือนตุลาคม
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนกุมภาพันธ์

เขตการปกครองปัจจุบันแบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 7 ตำบล 106 หมู่บ้าน ดังนี้

1. ตำบลคลองกระจิง	18 หมู่บ้าน
2. ตำบลหนองย่างทอย	13 หมู่บ้าน
3. ตำบลโคกสะอาด	13 หมู่บ้าน
4. ตำบลสระกรวด	17 หมู่บ้าน
5. ตำบลนาสนุ่น	21 หมู่บ้าน
6. ตำบลประดู่งาม	8 หมู่บ้าน
7. ตำบลศรีเทพ	16 หมู่บ้าน

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพตั้งอยู่ในเขต ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ เป็นหนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์จำนวน สิบแห่งของประเทศไทยปัจจุบันที่จัดตั้งขึ้นโดยกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม โดยจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2527 สำหรับชื่อเรียก“ศรีเทพ” นั้นเป็นการอนุโลมตามพระวินิจฉัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย ที่ได้ทรงสันนิษฐานไว้ในคราวเสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. 2447

การเดินทางเข้าเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพในปัจจุบันซึ่งมีระยะทางจากกรุงเทพมหานครประมาณ 240 กิโลเมตรนั้น สามารถกระทำได้โดยสะดวกทั้งรถยนต์ส่วนตัวและรถโดยสารประจำทาง โดยเดินทางตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 21 (กรุงเทพฯ – สระบุรี – เพชรบูรณ์) แล้วแยกขวาเข้าเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2211 หน้าที่ว่าการอำเภอศรีเทพ อีกประมาณ 9 กิโลเมตรก็จะถึงอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ สำหรับรถโดยสารประจำทางก็จะมีทั้งรถโดยสารประจำทางปรับอากาศชั้น 1 รถโดยสารประจำทางปรับอากาศชั้น 2 และรถโดยสารประจำทางธรรมดา จากสถานีขนส่งสายเหนือ (หมอชิต 2 จตุจักร) ซึ่งวิ่งขึ้น – ล่องตลอดทั้งวัน แล้วลงที่ตลาดอำเภอศรีเทพ (บ้านกลาง) และต่อรถรับจ้างเข้าสู่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

พื้นที่ที่มีการตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพนั้น นับเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยปัจจุบัน เนื่องจากยังเป็นพื้นที่ที่ปรากฏร่องรอยหลักฐานซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของมนุษย์ที่มีมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมทวารวดีและเขมรตามลำดับ ซึ่งรวมระยะเวลาที่มีความเจริญรุ่งเรืองถึงกว่า 800 ปี ก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปด้วยสาเหตุโรคระบาดร้ายแรงหรือปัญหาภัยแล้งประการใดประการหนึ่งหรือทั้งสองประการ ในราว

ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 อันเป็นช่วงก่อนที่วัฒนธรรมสุโขทัยและอยุธยาจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาแทนที่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก และมีการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพในปัจจุบัน ประกอบไปด้วยสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นพื้นที่ในส่วนเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 2,889 ไร่ หรือประมาณ 4.7 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบเมืองในวัฒนธรรมทวารวดี ที่ยังคงสามารถรักษารูปแบบแต่เดิมไว้ได้อย่างสมบูรณ์มากที่สุดโดยไม่ถูกเปลี่ยนแปลงแห่งหนึ่งของประเทศไทย แบ่งพื้นที่ภายในเป็นสองเมืองที่นับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะที่พบไม่มากนักในเมืองร่วมสมัยเดียวกันที่พบในปัจจุบัน โดยเมืองในมีพื้นที่ประมาณ 1,300 ไร่ เป็นเมืองรูปเกือบกลมที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีช่องประตูเมือง 6 ช่องทางและมีโบราณสถาน ซึ่งได้รับการขุดแต่งและบูรณะแล้วทั้งหมดประมาณ 40 แห่ง อันมีโบราณสถานเขาค้างใน โบราณสถานปรางค์สองพี่น้อง และโบราณสถานปรางค์ศรีเทพเป็นกลุ่มโบราณสถานสำคัญ รวมทั้งมีสระน้ำและหนองน้ำขนาดใหญ่จนถึงเล็กกระจายอยู่ทั่วไปประมาณ 70 สระ ในขณะที่เมืองนอกมีพื้นที่ประมาณ 1,589 ไร่ เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อออกไปทางด้านทิศตะวันออกของเมืองใน มีช่องประตูเมือง 6 ช่องทาง และมีโบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่มีขนาดเล็กและยังไม่ได้มีการขุดแต่งและบูรณะทั้งหมดประมาณ 54 แห่ง รวมทั้งมีสระน้ำขนาดใหญ่จนถึงเล็กกระจายอยู่ทั่วไปประมาณ 30 แห่งมีสระขวัญเป็นสระน้ำสำคัญที่มีขนาดใหญ่และตั้งอยู่กลางเมืองและ ส่วนที่สองเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งเท่าที่สามารถสำรวจได้ในปัจจุบันนั้นมีโบราณสถานที่ยังมิได้มีการขุดแต่งและบูรณะประมาณ 50 แห่งและส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมืองโบราณศรีเทพ โดยมีโบราณสถานเขาค้างนอกที่เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดีเช่นเดียวกับโบราณสถานเขาค้างใน และโบราณสถานปรางค์ฤาษีที่เป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมเขมรเช่นเดียวกับโบราณสถานปรางค์สองพี่น้องและโบราณสถานปรางค์ศรีเทพ เป็นโบราณสถานสำคัญ

นอกจากนั้น บริเวณนอกเมืองโบราณศรีเทพไม่สุภาพงไปทางด้านทิศตะวันตก ประมาณ 20 กิโลเมตร ยังมีโบราณสถานที่ถ้าเขาอมรรัตน์เป็นภาพสลักบนผนังถ้ำ เป็นรูปพระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อของพุทธศาสนาเถรวาทเนื่องในวัฒนธรรมทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 14 อันมีความเกี่ยวพันที่ใกล้ชิดกับคติความเชื่อของผู้คนในเมืองโบราณศรีเทพในช่วงเวลาเดียวกันอีกด้วย (<https://www.finearts.go.th> สืบค้นวันที่ 16 กรกฎาคม 65)

จากการขุดศึกษาเจดีย์ประธานในปี พ.ศ. 2551 และการขุดศึกษาเจดีย์บริวารของโบราณสถานเขาค้างนอกในปี พ.ศ. 2557 ทำให้ได้ข้อมูลใหม่ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาลำดับสมัยของเขาค้างนอก และสามารถสันนิษฐานแนวคิดในการก่อสร้าง อีกทั้งยังสามารถใช้เขาค้างนอกเป็นตัวแทนในการศึกษาพัฒนาการของเมืองศรีเทพในระยะหนึ่งได้โบราณสถานเขาค้างนอกสมัยที่ 1

ในสมัยนี้คือสมัยแรกสร้าง ซึ่งอาจจะใช้ระยะเวลาพอสมควรในการก่อสร้าง ด้วยขนาดที่ใหญ่ และมีความประณีตบรรจง การจัดลำดับในสมัยนี้พิจารณาตัดโครงสร้างที่ไม่สมมาตรออกไปจาก แผนผัง จนเหลือแต่แผนผังรวมที่มีความสมมาตรอย่างเจดีย์ประธานในสมัยแรกสร้างคงสามารถขึ้นได้ ทั้งสี่ด้านโดยไม่มีการปิดกัน ชุดฐานศิลาแลงทั้งสองชั้นเป็นโครงสร้างที่สร้างมาแต่ต้น การประดับ อาคารจำลองมีความโดดเด่น ทั้งสี่มุมของชุดฐานศิลาแลงควรมีเจดีย์ประจำมุมตั้งอยู่ทั้งสี่มุม แต่ คงเหลือร่องรอยอยู่เพียงชั้นล่างชั้นที่ 1 ชั้นเดียวเท่านั้น บนลานประทักษิณมีร่องรอยไม่สมมาตรหลาย แห่งที่สร้างเพิ่มเติมขึ้นใน

สมัยที่ 2 แต่สมัยแรกสร้างนั้น ลานประทักษิณคงจะสามารถเดินประทักษิณได้รอบอาคาร ประธานเช่นเดียวกับอาคารประธานที่มีระเบียงคดเป็นเครื่องหลังคาล้อมรอบในผังสี่เหลี่ยม ส่วน ลักษณะของอาคารประธานไม่สามารถที่จะสันนิษฐานได้ เนื่องจากพังทลายไปมาก เจดีย์บริวารคง สร้างขึ้นใกล้เคียงกับเจดีย์ประธานเมื่อเปรียบเทียบกับจากสอดคล้องของแผนผังและชั้นทับถมทาง โบราณคดีซึ่งทำให้อาณาบริเวณกว้างใหญ่มากกว่าในปัจจุบันผลของการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า แผนผังของเจดีย์ประธานมีความซับซ้อนมากที่สุดสมัยทวารวดี เนื่องจากตั้งอยู่ในผังปญฺจระณะ ซึ่งยังไม่เคยพบในสมัยทวารวดี และการแบ่งเพิ่มมุมของเก็จมุมก็เพิ่งพบที่เขาคลังนอกที่แรกเช่นเดียวกัน ด้วยวิวัฒนาการของแผนผังยกเก็จแบบตรีธรรในสมัยทวารวดี ที่พัฒนามาจากแผนผังแบบทวิธรรใน อาคารศิลปะคุปตะตอนปลาย-ปาละตอนต้น ที่นาลันทา ราวพุทธศตวรรษที่ 14 ทำให้เชื่อว่าแผนผัง เขาคลังนอกคงพัฒนามาจากผังตรีธรรในอาคารแบบทวารวดี หรืออาจมีความเกี่ยวข้องกับการแบ่งมุม ของเก็จมุมในอาคารสมัยจาลูกยะตะวันตก ระยะเวลา ราวพุทธศตวรรษที่ 13 แต่อย่างไรก็ตามด้วยความซับซ้อนของผังแบบปญฺจระณะ เขาคลังนอกอาจจะสร้างขึ้นในห้วงเวลาหลังจากแผนผังแบบตรีธรร เกิดขึ้นแล้วในสมัยทวารวดี ซึ่งอาจจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 การศึกษาเปรียบเทียบอาคาร จำลองของเจดีย์ประธาน พบว่าอาคารจำลองของเขา คลังนอกมีรูปแบบคล้ายกับทั้งอาคารจำลองของ ปราสาทเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 12 และปญฺจระในศิลปะอินเดียใต้ซึ่งเริ่มต้น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 – 13 เช่นเดียวกัน แต่ระบบการวางตำแหน่งและความอิสระของฐานนั้นมีความชัดเจนว่าคงได้รับอิทธิพลของศิลปะ อินเดียใต้ ที่มีความชัดเจนขึ้นในสมัยโจฬะตอนต้น ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นไปการศึกษาเปรียบเทียบกับศาสนสถานบนฐานเป็นชั้น พบว่าเขาคลังนอกมีการตกแต่ง เรือนธาตุของชุดฐานชั้นที่ 1 คล้ายเรือนธาตุของสถูปหมายเลข 12 และ 14 ที่นาลันทา ศิลปะปาละ ตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 14 และมีความซับซ้อนในเรื่องการจัดลำดับฐานมากที่สุดในสมัย ทวารวดี และด้วยขนาดและความสูงของฐานซ้อนชั้น อาจเทียบได้กับศาสนสถานบนฐานเป็นชั้นที่ เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 ดังนั้นจากการศึกษาเปรียบเทียบจึง กำหนดอายุของอาคารสมัยแรกสร้างนี้ให้อยู่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 การศึกษาแนวคิดในสมัย นี้มีข้อสังเกต 2 ประเด็นด้วยกัน คือตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานเขาคลังนอกอยู่ทับบนเส้นแกนทิศ

ของทั้งเมืองศรีเทพและเขามอรัตนคล้ายตั้งอยู่บนจุดตัดพอดี และบริเวณตำแหน่งที่ตั้งไม่มีร่องรอยการอยู่อาศัยที่ชัดเจนทั้งก่อนสร้างหรือร่วมสมัยกับโบราณสถานเขาลังนอกเลย แสดงให้เห็นว่ามีการเลือกพื้นที่ตั้งโบราณสถานเขาลังนอกให้เป็นมหาเจดีย์นอกเมืองที่มีอาณาบริเวณกว้างขวาง ส่วนแนวคิดเรื่องมณฑลจักรวาลควรจะถูกหยิบยกมาพูดถึงด้วยเมื่อพิจารณาจากความสมมาตรและซับซ้อนของแผนผัง ซึ่งซับซ้อน อาคารในสมัยทวารวดี ทั้งนี้เจดีย์ประธานและแผนผังโดยรวม ก็แสดงให้เห็นว่ามีร่องรอยของคติมณฑลจักรวาลของพุทธศาสนาหายานอยู่แล้วเช่นกัน โบราณสถานเขาลังนอกในสมัยที่ 2 ในสมัยที่ 2 นี้เขาลังนอกถูกซ่อมแปลง โดยการปิดกั้นบันไดสามด้านอย่างสมบูรณ์ยกเว้นด้านตะวันตก และประดิษฐานพระพุทธรูปแสดงปางวิตรรกมูทรา ไว้บริเวณด้านทิศตะวันตก ของอาคารประธานด้วย ทำให้เชื่อว่าการซ่อมแปลงในสมัยนี้ทำให้ทิศทางของเจดีย์ประธานหันไป ทางทิศตะวันตก แนวคิดในการก่อสร้างในสมัยนี้ ทิศตะวันตกของเขาลังนอกมีความสำคัญสอดคล้องกับเขามอรัตนที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกและกลายเป็นเขาศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 แล้ว การหันหน้าเจดีย์ประธานไปทางเขามอรัตนนี้คงเป็นคติที่ได้ปรากฏเด่นชัดในตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 ดังเห็นได้จากการหันทิศทางไปทางทิศตะวันตกของศาสนสถานเขมรที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 แสดงให้เห็นว่าเขามอรัตนมีอิทธิพลต่อการสร้างหรือปรับเปลี่ยนแนวคิดเรื่องการวางทิศทางของศาสนสถานในบริเวณเมืองศรีเทพแล้วในช่วงนี้ อีกแนวคิดหนึ่งเกี่ยวกับร่องรอยของนิกายสุขาวิ ที่ปรากฏจากการหันไปทางทิศ ตะวันตก รวมทั้งการประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งอาจเป็นตัวแทนของพระอมิตาภะ สอดคล้องกับการพบจารึกพระพิมพ์ดินเผาจารึกชื่อพระภิกษุจันที่พบบริเวณเมืองศรีเทพ จึงอาจเป็นร่องรอยของนิกายสุขาวิที่ปรากฏในช่วงสมัยที่ 2 นี้ ก็ได้ ส่วนเรื่องกำหนดอายุในสมัยนี้ยังไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน่ชัดเนื่องจากมีร่องรอยหลักฐานที่ใช้กำหนดอายุได้น้อยมาก อาจจะนับเอาช่วงอายุของเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเขมรที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 – 19 เป็นค่าอายุที่แน่นอน ก่อนที่เขาลังนอกจะถูกทิ้งร้างลงในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ตามการทิ้งร้างของเมืองศรีเทพ (อนุรักษ์ ดีภิมา, 2557, หน้า 202-204)

ประวัติการค้นพบ

เดิมนั้นเมืองศรีเทพเป็นเมืองโบราณร้างที่ตั้งอยู่กลางป่า ไม่มีผู้ใดรู้ ความเป็นมาหรือชื่อบ้านนามเมืองที่แท้จริง แต่ราษฎรในพื้นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเมืองแห่งนี้ชื่อ “อภัยสาลี” จนกระทั่งปี พ.ศ. 2447 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้ค้นพบเมืองโบราณแห่งนี้ คราวเสด็จตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ ในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นตามชื่อที่ปรากฏในทำเนียบเก่าบอกรายชื่อหัวเมืองและสมุคตาดันร้างที่ให้คนเชิญตราไปบอกข่าวสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 2 ระบุว่าให้คนเชิญตราไปบอกยังเมืองสระบุรี เมืองชัยบาดาล เมืองศรีเทพ และเมืองเพชรบูรณ์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงตั้งสมมติฐานว่าเมืองศรีเทพคงตั้งอยู่ทางแม่น้ำป่าสัก และตั้งพระทัยที่จะทรงสืบหาเมืองนี้ด้วย ซึ่งได้ ความว่ามีเมืองโบราณชื่อ “อภัยสาลี”

อยู่จริง บริเวณป่าแดงใกล้ กับเมืองวิเชียรบุรีเมื่อเสด็จกลับจากตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์มาถึงเมืองวิเชียรบุรี ทรงแวะเยี่ยมเยียนพระยาประเสริฐสงครามอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งออกจากราชการและแก่ตัวลงมากแล้วทรงไต่ถามเรื่องเมืองศรีเทพ ได้ความว่าเป็นชื่อเดิมของเมืองวิเชียรบุรี แต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระศรีธรมอริศน์เจ้าเมืองศรีเทพมีความชอบจากสงครามปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์มาก จึงยกเมือง ศรีเทพให้เป็นเมืองตรี โปรดให้รวมเมืองชัยบาดาลและเมืองบัวชุมมาขึ้นต่อเมืองวิเชียรบุรี และ เปลี่ยนชื่อผู้ปกครองจากพระศรีธรมอริศน์เป็นพระยาประเสริฐสงครามแต่นั้นมา สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จตามลำนํ้าป่าสักลงมา โดยขึ้นบกที่บ้าน

นาตระกรุดก่อนจะเข้าสำรวจเมืองโบราณที่เรียกว่า “อภัยสาลี” ในวันรุ่งขึ้น เมืองแห่งนี้มีขนาดใหญ่โต มีปรางค์ปราสาท คูน้ำคันดิน โคกเนินโบราณสถานต่างๆ จำนวนมาก จึงทรงลงความเห็นไว้สองประการ ประการแรกเมืองโบราณแห่งนี้แต่เดิมพวกพราหมณ์จะให้ชื่อว่าอย่างไรก็ตาม ชื่อนั้นคงจะเป็นต้นคำของเมืองศรีเทพ และเห็นควรให้ใช้ชื่อนี้ไปก่อน จนกว่าจะมีการพบหลักฐานเกี่ยวกับชื่อเมืองใหม่ ประการที่สองในสมัยขอมยังปกครองไทยนั้นเมืองศรีเทพคงเป็นมหานครหรือเมืองใหญ่ เช่นเดียวกับเมืองที่ดงศรีมหาโพธิ์และเมืองสุโขทัย ในสมัยนั้นท้องที่คงจะทำไร่ได้บริบูรณ์ดี มีไพร่พลมาก จึงสามารถสร้างเป็นเมืองใหญ่โตได้ขนาดนี้ การค้นพบเมืองศรีเทพอย่างทางการครั้งนั้นทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการศึกษาค้นคว้า ความเป็นมา และพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองศรีเทพมากยิ่งขึ้น ทั้งนักวิชาการไทยและต่างประเทศ รวมทั้งหน่วยงานราชการทางด้านการศึกษาและวัฒนธรรม จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมากมาย

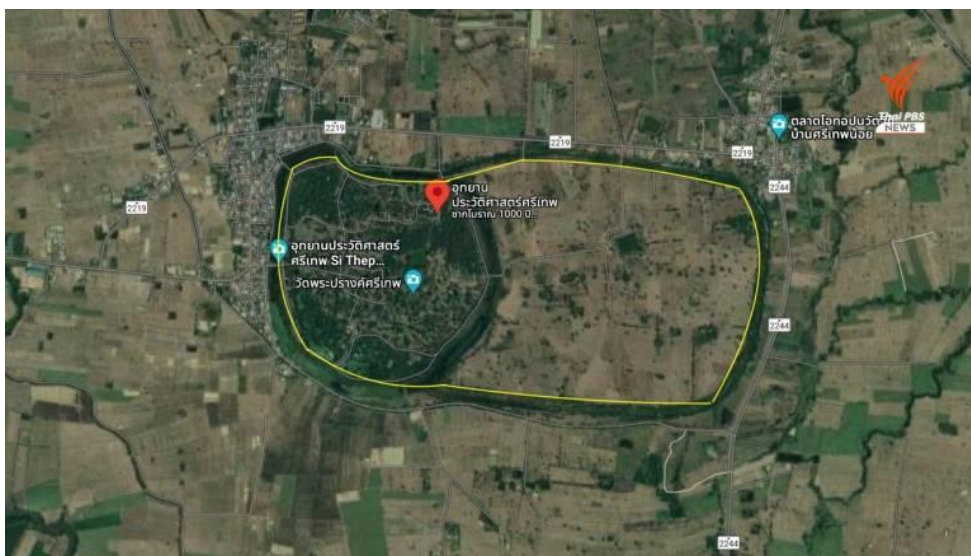
สภาพทั่วไปของเมืองศรีเทพ

เมืองศรีเทพตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ห่างจากตัวอำเภอมาทงทิศตะวันออกประมาณ 8 กิโลเมตร ตัวเมืองโบราณตั้งอยู่ระหว่างหมู่บ้าน โดยม หมู่บ้านปึงนาจานตั้งอยู่ติดกับคูเมืองด้านทิศตะวันตก บ้านสระปรี้อยู่ทางด้านทิศเหนือ และ บ้านศรีเทพน้อยตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพพื้นที่โดยรอบเมืองในปัจจุบันถูก พัฒนาให้เป็นที่ดินเพื่อการเกษตร เช่น ทุ่งนา ไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด เป็นต้น เมืองศรีเทพมีลักษณะเป็นเมืองแฝดที่สร้างอยู่ชิดติดกัน ล้อมรอบด้วยคูน้ำและคันดิน เรียกชื่อเมืองแฝดทั้งสองที่ถูกแบ่งโดยคูน้ำคันดินว่า เมืองในและเมืองนอก มีเนื้อที่รวมกันประมาณ 2,889 ไร่

เมืองใน เป็นเมืองรูปร่างเกือบกลม เนื้อที่ประมาณ 1,300 ไร่ มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบคันดินสูงประมาณ 6 เมตร กว้างประมาณ 20 เมตร ความยาวรอบคันดินประมาณ 5,000 เมตร แต่ละด้านเว้นช่องเป็นประตูทั้งหมด 6 ช่องทาง 3 4 ได้แก่ ประตูไม่มีชื่อ(เดิมมีทาง เชื่อมต่อกับถนนโบราณไปสู่เขาคลังงอก แต่ปัจจุบันทางเดินช่วงที่ผ่านคูเมืองถูกทำลายไปหมดแล้ว) ประตูเพนียดหรือประตูหนองบอน ประตูศรีเทพ ประตูหนองกรดหรือประตูมะกัก ประตู แสนงอน และประตูไม่มีชื่อ45

สภาพพื้นที่ในเขตเมืองในเป็นลอนลูกคลื่น มีสระน้ำและหนองน้ำอยู่ทั่วไปประมาณ 70 สระ สระที่สำคัญคือสระปรางค์ตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองใกล้กับปรางค์ศรีเทพ มีโบราณสถานสำคัญ อยู่ 3 แห่ง คือ เขาค้างใน ปรางค์ศรีเทพ และปรางค์สองพี่น้อง นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานขนาดเล็กกระจายอยู่ภายในเมืองอีกประมาณ 45 แห่งที่สำรวจพบในปัจจุบัน 56 เขตเมืองนอกอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเมืองใน เนื้อที่ประมาณ 1,589 ไร่ มีคูน้ำ คันดินล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนต่อขยายออกมาจากเมืองใน สูงประมาณ 6 เมตร และกว้างประมาณ 20 เมตร มีความยาวโดยรอบคันดินประมาณ 7,000 เมตร ในแต่ละด้านของคันดินเว้น

ช่องเป็นประตูทั้งหมด 6 ช่องทาง ได้แก่ ประตูไม้แดง, ประตูน้ำ, ประตูเกวียน, ประตูมะพลับ, ประตูผี และประตูแลง ด้านตะวันตกมีประตูเชื่อมต่อกับเมืองในเพียงประตูเดียว คือ ประตูศรีเทพ 67 สภาพพื้นที่เป็นที่ลาดเชิงเขาจากทิศตะวันออกมาทิศตะวันตก พบโบราณสถานขนาดเล็กกระจายอยู่ประมาณ 54 แห่ง 78 ซึ่งพื้นที่ในเขตเมืองนอกส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพอนุญาตให้ราษฎรในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาทำกินได้นอกจากนี้พื้นที่นอกเมืองยังมีโบราณสถานตั้งอยู่อีกประมาณ 50 แห่ง โดยเฉพาะพื้นที่นอกเมืองด้านทิศเหนือ มีโบราณสถานสำคัญ คือ เขาค้างนอก และปรางค์ฤาษี โบราณสถาน ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง คือ ถ้ำเขามอรัตน์ ห่างจากเมืองศรีเทพไปทางทิศตะวันตกประมาณ 20 กิโลเมตร ซึ่งเป็นศาสนสถานเพียงแห่งเดียวที่ตั้งอยู่บนภูเขา 89 พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการดำเนินการทางโบราณคดีในเมืองศรีเทพและ พื้นที่ใกล้เคียง แสดงให้เห็นว่าเมืองศรีเทพมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานเริ่มตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทวารวดีและเขมรโบราณ ในแต่ละสมัยมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งหนึ่งของลุ่มแม่น้ำป่าสักที่สำคัญ ซึ่งสามารถจัดเรียงเป็นสมัยย่อยได้ดังนี้

ภาพที่ 4 : อาณาเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

(<https://www.google.com/search?q=%E0%B8%A0%E0%สืบนันวันที่ 17 มิถุนายน 2565>)

ชุมชนดั้งเดิมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบบริเวณเขตเมืองในของเมืองศรีเทพ โดยเฉพาะการขุดค้นในปี พ.ศ. 2531 บริเวณเนินโบราณสถาน 0971 หรือโบราณสถานหมายเลข 179 นอกจากจะพบโบราณสถานขนาดกลางแล้ว ผลการขุดตรวจบริเวณด้านข้างของโบราณสถาน ยังพบโครงกระดูกมนุษย์ฝังเรียงกัน 5 โครง พร้อมสิ่งของเครื่องใช้ในระดับความลึกจากผิวดิน 4 เมตร จากการตีความจากหลักฐานทางโบราณคดี ในสมัยนี้ผู้คนคงมีสังคมแบบเรียบง่าย มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการปกครองกันเองในระดับหมู่บ้านในลักษณะของสังคมเกษตรกรรม รู้จักปลูกพืชบางชนิด ผสมผสานกับการหาอาหารจากป่าและแหล่งน้ำมีพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและเชื่อในเรื่องชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเกี่ยวกับความตายนี้เอง ถือเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่เมืองศรีเทพและลุ่มน้ำป่าสัก ทั้งลักษณะท่านอนและทิศทางที่มีแบบแผน การอุทิศสิ่งของเครื่องใช้เครื่องประดับตกแต่ง ล้วนแต่เป็นรูปแบบที่คล้ายคลึงกันในภูมิภาคนี้ แสดงถึงแนวจารีตที่มีร่วมกันในกลุ่มชนก่อนที่ศาสนาจะเข้ามามีบทบาทในภายหลัง การศึกษาทางโบราณคดีในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสักแสดงให้เห็นว่าชุมชนใน แถบนี้มีได้อยู่โดดเดี่ยว หากแต่มีการติดต่อค้าขายกันทั้งในระดับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงและระหว่าง ภูมิภาค โดยเฉพาะกับเขตที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เพชรบูรณ์:อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ กรมศิลปากร, 2554 หน้า 30-31) เมืองศรีเทพก็คงมีลักษณะเช่นนี้เช่นเดียวกัน เพราะในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายก็พบโบราณวัตถุที่มาจากภายนอก เช่น กำไลหินอ่อน ลูกปัดหินคาเนเลียน ลูกปัดหินอาเกต เป็นต้น ซึ่งอาจเป็นการแลกเปลี่ยนกันระหว่าง ชุมชนใกล้เคียงหรือชุมชน

ที่อยู่ห่างไกลออกไป (สถาพร เทียงธรรม, 2554 หน้า 30-31) ถึงแม้ว่าชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณเมืองศรีเทพจะมีความซับซ้อนทางสังคมค่อนข้างน้อย เมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ประเภทและรูปแบบยังไม่ หลากหลาย แต่แสดงให้เห็นว่ามีประชากรอยู่อาศัยอย่างแพร่หลายแล้วในที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักและเมืองศรีเทพ และมีวัฒนธรรมและความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน อันจะเป็นรากฐานสำคัญที่พัฒนาไปสู่การความเป็นชุมชนเมืองระยะเริ่มแรกประวัติศาสตร์ในอนาคตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, เมืองศรีเทพ, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, ชุมชนก่อนเมืองศรีเทพ

ชุมชนเมืองระยะแรกเริ่มประวัติศาสตร์พุทธศตวรรษที่ 12 - 13

ด้วยรากฐานทางสังคมของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่มั่นคงทั้งในบริเวณเมืองศรีเทพและลุ่มแม่น้ำป่าสัก ก่อให้เกิดการพัฒนาเป็นชุมชนเมือง และเปลี่ยนแนวคิดจากการตั้งถิ่นฐาน ตามลักษณะภูมิศาสตร์กำหนด เช่น ตามห้วยน้ำหรือ ที่ดอน เป็นการตั้งถิ่นฐานเชิงยุทธศาสตร์ ความเป็นจุดศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยน หรือการค้ามาถึงแหล่งทรัพยากรที่รองรับการค้าที่ ขยายตัวมากขึ้น หรืออยู่ในชัยภูมิที่ป้องกันผู้รุกรานได้ ความเป็นชุมชนเมืองของศรีเทพ ประการหนึ่งอาจพิจารณาได้จากการขุดคุ้ยน้ำและสร้างคันดินขึ้นเป็นขอบเขต ในเรื่องของข้อกำหนดอายุสมัยที่แน่นอนของคุ้ยน้ำคันดินนั้นยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจน แต่ก็มีข้อสันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นไม่พร้อมกัน คุ้ยน้ำคันดินของเมืองในคงสร้าง ขึ้นก่อนแล้วจึงขยายคุ้ยน้ำคันดินออกมาในส่วนของเมืองนอกภายหลัง สอดคล้องกับคุณลักษณะบางประการที่พบจากการขุดศึกษาคุ้ยน้ำคันดินเมื่อปี พ.ศ. 2547 ซึ่งพบว่าวิธีการขุดคุ้ยน้ำของเมืองนี้จะทำการขุดตัดชั้นแล่งทิ้งไปจนหมดและใช้ดินเป็นขอบร่องคุ้ย ในทางตรงกันข้ามคุ้ยน้ำของเมืองนอกกลับทำการขุดตัดชั้นแล่งและใช้แล่งที่เหลืออยู่เป็นขอบของร่องคุ้ยตลอดทั้งแนว 20 (เพชรบูรณ์: อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 2543), 35)

โบราณทางตะวันออก โดยเฉพาะคติด้านศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์ซึ่งจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของเมืองศรีเทพที่ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างสองวัฒนธรรม จึงเปรียบเสมือนเป็นจุดเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งการค้นพบจารึกบริเวณเมืองศรีเทพเป็นสิ่งสนับสนุนพัฒนาการสู่สมัยประวัติศาสตร์ประการหนึ่งจารึกที่พบส่วนใหญ่เป็นจารึกหลักธรรมของพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีกำหนดอายุตามรูปแบบอักษรปัลลวะ ได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 นอกจากนี้ยังพบจารึกที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ และจารึกที่เกี่ยวกับกษัตริย์หรือผู้ปกครองเช่นกัน แต่เป็นจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจารึกหลักธรรมในพุทธศาสนาการเกิดขึ้นของศาสนาเป็นข้อสนับสนุนอีกประการหนึ่งในการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ของเมืองศรีเทพ ซึ่งแสดงถึงรูปแบบทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้นจากการนับถือบรรพบุรุษและความเชื่อหลังความตายในสมัยก่อนหน้า ซึ่งหลักฐานของพุทธศาสนาดูจะมีความสำคัญมากในช่วงนี้ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของโบราณสถานเขาค้างใน

ภาพที่ 5 : ภาพเขาค้างใน

(<https://www.google.com/search?q=%E0%B8%A0%E0%สืบทอดวันที่ 18 มิถุนายน 2565>)

พุทธสถานกลางเมืองที่สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ภายใต้ศิลปกรรมทวารวดี ซึ่งมีลักษณะ(กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 83) คล้ายกับโบราณวัตถุของสุพรรณบุรี(หมายเลข 18) ณ เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี แสดงให้เห็นถึง (สมศักดิ์ รัตนกุล, 2535 หน้า 118-127) ความแพร่หลายของพุทธศาสนาแบบเถรวาทภายในเมืองศรีเทพในสมัยนี้ซึ่งอาจรวมถึงการพบชิ้นส่วนธรรมจักรหลายชิ้นภายในเมืองและนอกเมืองศรีเทพอีกด้วย

อย่างไรก็ตามถึงแม้จะพบหลักฐานของพุทธศาสนาหลายชิ้น แต่ก็มี การพบจารึกที่อาจจะเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ในช่วงเดียวกันนี้เช่นกันรวมทั้งกลุ่มเทวรูปพระวิฆเนศ (อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, 2534) พระกฤษณะ และพระสุริเยศ ที่มีความสัมพันธ์กับศิลปกรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครประมาณ พุทธศตวรรษที่ 12 – 13 จึงอาจจะกล่าวได้ว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์แบบไวษณพนิกายแล้วในช่วงต้นประวัติศาสตร์ของเมืองศรีเทพ หรืออาจมีการนับถือนิกายเสาระที่บูชาพระสุริเยศร่วมด้วย แสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวของศาสนาพราหมณ์ที่มีบทบาทควบคู่กับศาสนาพุทธในช่วงเวลานี้ นอกจากนี้ในด้านการเมืองการปกครอง การตีความจารึกบ้านวังไผ่ จารึกสมัยพุทธศตวรรษที่ 12 ของ ยอร์ช เซเดส์ ระบุว่าพระนามของพระเจ้าศรีภวรวรมันที่ปรากฏในจารึกวังไผ่นั้น คงเป็นพระนามเดียวกับพระเจ้าภวรวรมันที่ 1 กษัตริย์เขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร อย่างไรก็ตามมีข้อคิดเห็นว่าที่ต่างออกไปว่าพระนามศรีภวรวรมันที่ปรากฏในจารึกอาจเป็นแค่การที่กษัตริย์

ท้องถิ่นต้องการยกตนให้เสมอพระเจ้าภวรวรมันที่ 1 ก็เป็นไปได้ (โคลต ชาร์ค, 2531 หน้า 40)

แต่ก็แสดงให้เห็นว่าพระเกียรติของพระเจ้าวรมันที่ 1 นั้นปรากฏเลื่องลือแล้วในดินแดนนี้และเมืองศรีเทพ ก็คงมีระบบการ ปกครองโดยกษัตริย์หรือผู้นำที่เข้มแข็งแล้วในช่วงเวลานี้เช่นกันจะเห็นได้ว่าช่วง เริ่มต้นประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพรับเอาวัฒนธรรมทั้งทวารวดีและเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครมา ผสมผสานให้เกิดเป็นรูปแบบของตน และเป็นรากฐานของพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่จะเจริญต่อเนื่องไป อีกในยุคสมัยอื่น ถึงแม้ว่าจะมีการบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์น้อยมาก แต่ก็พอทำให้เห็นภาพของช่วง ต้นประวัติศาสตร์ได้พอสมควรเมืองศรีเทพและพุทธศาสนamahayan ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 ในช่วงนี้ เมืองศรีเทพคงเป็นศูนย์กลางของกลุ่มแม่น้ำป่าสักอย่างแท้จริง หลังจากที่พัฒนาเป็นชุมชนเมืองที่มั่นคงแล้ว ในสมัยก่อนหน้านี้นี้ ทั้งในเรื่องการแลกเปลี่ยนค้าขายและศาสนาด้วยที่ตั้งของเมืองศรีเทพควบคุมเส้นทาง เชื่อมต่อได้ทั้ง 2 ทิศทางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 คือ ทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในเขตจังหวัด นครสวรรค์ ส่วนด้านตะวันออกข้ามเทือกเขา เพชรบูรณ์ ผ่านที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล เข้าสู่เมืองโบราณใน จังหวัดปราจีนบุรี โดยเฉพาะเส้นทางข้าม เทือกเขาทางด้านทิศตะวันออกที่สำรวจพบ 5 ช่องทางและ บริเวณช่องทางเหล่านี้มีแหล่งโบราณคดีที่มีความสัมพันธ์หรือร่วมสมัยกันอย่างชัดเจน โดยมีทั้งแหล่ง สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยทวารวดีจนถึงรับวัฒนธรรม เขมร วางตัวในแนวตะวันตก – ตะวันออก ตั้งแต่จังหวัดนครสวรรค์ผ่านอำเภอศรีเทพจนถึงจังหวัด ชัยภูมิ หลักฐานที่บอกถึงการติดต่อกับพื้นที่ที่ห่างไกล คือ การพบเศษภาชนะดินเผาของตะวันออก กลางแบบเคลือบสีฟ้าหรือเขียวอมฟ้าที่เรียกว่าบัสเราะห์ (Basra Ware) ภายในเขตเมือง ศรีเทพ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 – 15 เครื่องถ้วยชดินนี้มีแหล่งผลิตอยู่แถบเมืองบัสเราะห์ประเทศ อิรัก ทั้งยังพบตามเมืองท่าต่างๆ ในสมัยทวารวดี เช่น เมืองศรีมโหสถ เมืองอุทอง เป็นต้นความเป็น ศูนย์กลางทางด้านศาสนาอีกแห่งหนึ่งในลุ่มแม่น้ำป่าสักของเมืองศรีเทพคงจะเด่นชัดมากขึ้น โดยเฉพาะพุทธศาสนamahayan ที่แพร่หลายอย่างมาก โบราณวัตถุที่เป็นตัวแทนสำคัญของพุทธศาสนา mahayan จะเริ่มปรากฏขึ้นในช่วงต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 เช่น การค้นพบ ประติมากรรมพระโพธิสัตว์เมตไตรยะ ทั้งที่โบราณสถานเขาค้างใน และภาพสลักบน ผนังถ้ำที่เขาถมอ รัตน์ ห่างจากเมืองศรีเทพไปทางทิศตะวันตก 20 กิโลเมตร 3 (ชอง บวสเชอเลีย, 2511, หน้า19) การพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์สำริดบริเวณเขาค้างในทำให้ สันนิษฐานได้ ว่าเขาค้างในคงใช้เป็นศาสนสถานของพุทธศาสนamahayanแล้วในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ซึ่งอาจเป็นการเข้ามาแทนที่ พุทธศาสนาเถรวาทในเมืองศรีเทพแต่อาจจะต้องพิจารณาความเป็นไปได้ในอีกกรณีหนึ่ง จาก การศึกษาเปรียบเทียบแผนผังในระยะหลัง พบว่าแผนผังของเขาค้างในมีความคล้ายคลึงกับแผนผัง โบราณสถานที่มีมหาวิทยาลัยนาลันทา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ซึ่งอาจเป็นการจำลองแบบอาคารมา สร้างขึ้นภายใต้ศิลปกรรมทวารวดีก็เป็นได้ และจะมีอายุอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 14 เช่นเดียวกับ ลวดลายปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาบริเวณฐานที่อาจจะมีการปั้นเพิ่มเติมจนเห็นวิวัฒนาการในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 14 นี้ด้วย ซึ่งอาจมีร่องรอยของพุทธศาสนamahayanตั้งแต่สมัยแรกสร้างแล้วส่วนถ้ำเขา ถมอรัตน์ที่มีการสลักพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ของพุทธศาสนamahayan

ภาพที่ 6 : ภาพพระโพธิสัตว์บนแผ่นหินถ้ำมอรัตน์

(<https://www.google.com/search?q=%E0%B8%A0% สืบค้นวันที่19 มิถุนายน 2565>)

ซึ่งอาจคล้ายกับภาพสลักที่ถ้ำพระโพธิสัตว์ที่เป็นคติของพุทธศาสนาหายานต้นตระกูลนี้ พระโพธิสัตว์ที่พบจากเขาค้างในและถ้ำเขาอมรรัตน์ มีรูปแบบศิลปะคล้ายกับกลุ่มพระโพธิสัตว์สำริด พบที่บ้านฝ้ายและอำเภอ ประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ สามารถกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ตามแบบศิลปะไพรกเมง – กำแพงพระ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นประติมากรรมในพุทธศาสนาหายาน ช่วงรอยต่อระหว่างนิกายโยคจารกับพุทธศาสนาต้นตระกูลเริ่มแรกด้านการเมืองการปกครองของเมือง ศรีเทพ ไม่ได้มีการถูกกล่าวถึงอีกเลยหลังจากจารึกบ้านวังไผ่ แต่อาจต้องกล่าวถึงประเด็นการศึกษา เกี่ยวกับศูนย์กลางของอาณาจักรศรีจนาสะที่มีการถกเถียงเชิงวิชาการและนักวิชาการบางท่าน สันนิษฐานว่าศูนย์กลางของอาณาจักรดังกล่าวคือ เมืองศรีเทพ อย่างไรก็ตามผลการศึกษาของมยุรี วีระประเสริฐ แสดงให้เห็นว่าเมืองศรีเทพเป็นเมืองศูนย์กลางที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักจริงในช่วงเวลา เดียวกับการมีอยู่ของอาณาจักรศรีจนาสะ แต่คงไม่ใช่ศูนย์กลางของอาณาจักรศรีจนาสะ เนื่องจาก ร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 นั้นไม่ปรากฏชัดเจน และควรเป็นเมือง เสนาในที่ราบสูงโคราชมากกว่า แต่ก็ยังต้องมีการศึกษาเพื่อความกระจ่างต่อไป (ธิตา สาระยา, 2537 หน้า146-153)

นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอว่าเมืองศรีเทพน่าจะเป็นเมืองชายขอบหรือนอกเขตแดนของศรีจนาสะ และอาจมีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรที่เรียกว่า “ลวปุระ” หรือ ที่เชื่อกันว่าเป็นเมืองลพบุรี มากกว่าสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เจริญขึ้นอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 นอกจาก ความเป็นศูนย์กลางทางการค้าภายในภูมิภาคและการติดต่อกับเมืองท่าอันห่างไกลอย่างตะวันออก กลางแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความนิยมในพุทธศาสนาหายาน เพราะร่องรอยของพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์ไม่มีความชัดเจนในสมัยนี้ในทางกลับกันพุทธศาสนาหายานกลับปรากฏ ร่องรอยหลักฐานภายใต้ศิลปกรรมทวารวดีมากกว่า และดูเหมือนว่าจะเกิดการแทนที่พุทธศาสนาเถร

วาทอย่างเห็นได้ชัด แม้ จะมีการเสนอว่าเป็นการอยู่ร่วมกันหรือผสมผสานระหว่างเถรวาทและมหายาน หรือรับเอาคติบางอย่างของมหายานมาใช้ก็ตามแต่ หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาเถรวาทที่มีมากกว่าอย่างชัดเจนจุดเปลี่ยนสำคัญและวัฒนธรรมเขมรในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17

ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมทวารวดีและพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองในช่วงก่อนหน้านี้แต่จุดเปลี่ยนสำคัญของเมืองศรีเทพกลับอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 คือการเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรที่สะท้อนให้เห็นผ่านงานศิลปกรรมต่างๆ ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุ ที่สำคัญคงเป็นการรับเอาศาสนาพราหมณ์ขึ้นมาใช้เป็นศาสนาหลักที่มีบทบาทอย่างสูงในช่วงเวลานี้การสิ้นสุดของวัฒนธรรมทวารวดีนั้นอาจมีมูลเหตุมาจากการแผ่อิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งในพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำป่าสักนี้หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดคงเป็นการปรากฏของจารึกกาลสูงในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 16 ที่เมืองลพบุรี มีเนื้อหาเกี่ยวกับการคุ้มครองการบำเพ็ญเพียรของพราหมณ์และพระสงฆ์ไม่ให้คนหรือสัตว์เข้ามารบกวนการบำเพ็ญเพียรนั้น (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2549, หน้า 26) แสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ที่อาจมีเหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำป่าสักในเวลานี้แล้วหลักฐานที่สอดคล้องกับการแผ่อิทธิพลของเขมรที่เมืองศรีเทพในช่วงเวลาเดียวกันนี้ คือ การเกิดขึ้นของ ปราสาทฤๅษี (ภาพที่ 5) ซึ่งถือเป็นปราสาทแบบเขมรรุ่นแรกที่ปรากฏในเมืองศรีเทพ กำหนดอายุตามรูปแบบศิลปะประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 การขุดศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2552 ยังพบทับหลังมีจารึกอักษรขอมบริเวณปราสาทหมายเลข 2 ที่กำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 ตรงกับการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะเช่นเดียวกัน การเกิดขึ้นของปราสาทฤๅษีนอกจากจะเป็นการบ่งบอกถึงการขยายอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรโบราณในพื้นที่เมืองศรีเทพอีกประการหนึ่ง ยังเป็นแสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นแล้วและคงเพิ่มขึ้นอย่างมั่นคงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 1761 62อันเป็นผลมา จากการสร้างปราสาทศรีเทพและปราสาทสองพี่น้อง เทวสถานในศาสนาพราหมณ์ที่ตั้งอยู่บริเวณแกนกลางเมืองศรีเทพ รูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ที่กำหนดอายุได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 พบอยู่ทั่วไปตามศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ เช่น ทับหลังอุ้มามเหศวร ศิวลึงค์ขนาดต่างๆ ฐานโยนิประติมากรรมโคนนที เป็นต้น แต่พบว่ามีภาชนะพระสุริยะเทพองค์หนึ่งซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 นั้น มาใช้งานในอาคารหลังหนึ่งของปราสาทสองพี่น้องด้วย ดังนั้นศาสนาพราหมณ์ในสมัยนี้คงเน้นไปที่ไศวนิกายเป็นหลัก เนื่องจากพบโบราณวัตถุในไศวณพิกายน้อยมากต่างจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 และอาจมีการนับถือพระสุริยะในสมัยนี้อีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ 7 : ภาพปราสาทศรีเทพ

พุทธศาสนามีได้เลือนหายไปในช่วงเวลานี้ หากแต่ลบลบตาหลงอย่างมาก ยังพบพระพุทธรูปปูนปั้นบางองค์ที่โบราณสถานเขาค้างในมีลักษณะซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 แสดงให้เห็นถึงการนับถือพุทธศาสนาและเขาค้างในก็ยังถูกใช้เป็นพุทธสถานอยู่เช่นเดิมแม้ว่าในช่วงนี้วัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์จะเจริญอย่างยิ่ง แต่ความเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายยังคงต่อเนื่องมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 – 15 ในสมัยนี้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้ากับดินแดนเขมรโบราณอย่างมาก โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนเครื่องถ้วยเขมรที่ผลิตที่แหล่งเตาแถบจังหวัดบุรีรัมย์หรือเตาบ้านกรวด ซึ่งพบจากการขุดค้นและขุดศึกษาในชั้นวัฒนธรรมเขมรจำนวนมาก รวมไปถึงเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีขาวยาวแบบชิงไป สมัยห้าวราชวงศ์ จากมณฑลฝูเจี้ยน ที่พบร่วมอยู่ในชั้นวัฒนธรรมเดียวกันนี้ด้วยซึ่งการพบเครื่องถ้วยทั้งเขมรและจีนทำให้เห็นภาพการติดต่อค้าขายที่กว้างมากยิ่งขึ้น

โดยเฉพาะการค้าขายแลกเปลี่ยนข้ามภูมิภาคที่มีมิติมากขึ้นกว่าเดิม แต่ไม่ได้หมายความว่าในช่วงก่อนหน้านี้จะมีได้มีการแลกเปลี่ยนข้ามภูมิภาคในลักษณะนี้ เพียงแต่หลักฐานยังไม่ชัดเจนเท่าสมัยนี้เท่านั้น ประเด็นหนึ่งที่สังเกตได้จากการขุดค้นเมื่อปี พ.ศ. 2552 คือ ประเภทของภาชนะดินเผาเนื้อดินในแต่ละชั้นวัฒนธรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบมากน้อย ในบางชั้นเครื่องถ้วยเขมรและจีนก็พบร่วมกับภาชนะแบบมีสัน หรือพวยกา ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่พบมาตั้งแต่ชั้นวัฒนธรรมก่อนหน้านี้ที่ยังไม่ปรากฏเครื่องถ้วยแล้วแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในสมัยนี้มีได้เปลี่ยนไปจากเดิมเท่าใดนัก และการเปลี่ยนแปลงคงเกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงเท่านั้นจากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นจุดเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญช่วงหนึ่งของเมืองศรีเทพ การปรากฏศาสนสถานในศิลปกรรมเขมรโบราณที่ถึงแม้จะมีลักษณะท้องถิ่นอยู่บ้างแล้ว ไม่ใช่เพียงแค่การยอมรับวัฒนธรรมหรือแรงบันดาลใจเท่านั้น อาจแสดงให้เห็นอำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเขมรโบราณที่มีเหนือเมืองศรีเทพในช่วงเวลานี้

วัฒนธรรมเขมรในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 และการล่มสลายทางวัฒนธรรม

การขุดพบพระโพธิสัตว์ซุ้มภละบริเวณฐานอาคารด้านหน้าของปราสาทศรีเทพร่องรอยการฝังรูปเคารพของศาสนาพราหมณ์ไว้ใกล้ฐานปราสาทสองพี่น้อง และร่องรอยของการต่อเติมโบราณสถานทั้งสองแห่ง ถูกตีความว่าเป็นการเตรียมการที่จะเปลี่ยนจากเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ให้กลายเป็นพุทธสถานของพุทธศาสนาหายาน ซึ่งคงเกิดขึ้นในช่วงที่พุทธศาสนาหายานในเขมรเฟื่องฟูเป็นอย่างมากในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 ร่องรอยของกิจกรรมนี้อาจถือได้ว่าเป็นร่องรอยสุดท้ายที่ปรากฏ ณ เมืองศรีเทพเพราะหลังจากช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 นี้ไป ไม่พบโบราณวัตถุในสมัยหลังจากนี้อีกเลยในเขตเมืองศรีเทพและอาณาบริเวณ ซึ่งสันนิษฐานว่าเมืองแห่งนี้คงร้างไปก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 สำหรับสาเหตุของการทิ้งร้างนั้นในปัจจุบันยังหาข้อสรุปไม่ได้ แต่ข้อสันนิษฐานที่เชื่อกันมากที่สุดคือการเกิดโรคระบาดภายในบริเวณเมืองศรีเทพ จนชาวเมืองต้องอพยพย้ายออกจากเมืองและไม่กลับมาตั้งถิ่นฐานในสมัยหลังอีก ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับเรื่องของภาษาตัวและภาษาตาไฟ ดำเนินพันบ้านที่ผูกเนื้อหาเข้ากับการล่มสลายของเมืองศรีเทพได้อย่างลงตัว (อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพฯ, หน้า 154 – 155)

พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองศรีเทพมีระยะเวลาประมาณ 700 ปีหากนับตั้งแต่เริ่มต้นประวัติศาสตร์จนกระทั่งทิ้งร้าง แต่ก่อนหน้านี้ก็มีชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่เป็นรากฐานสำคัญของพัฒนาการทางวัฒนธรรมในสมัยประวัติศาสตร์ ด้วยสภาพภูมิประเทศและที่ตั้งของเมือง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางระหว่างสองภูมิภาค ทั้งภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และคุมเส้นทางแม่น้ำป่าสักด้วยอีกทางหนึ่ง ทำให้เมืองศรีเทพกลายเป็นศูนย์กลางทางด้านคมนาคมในช่วงเวลานั้น ซึ่งคงเป็นสาเหตุหลักในการเลือกตั้งเมือง ณ ตำแหน่งปัจจุบันนี้ความเป็นศูนย์กลางทางด้านคมนาคม นอกจากจะเป็นสาเหตุหลักของความรุ่งเรืองทางการค้าแล้ว กลับกลายเป็นจุดรวมวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมทวารวดีทางด้านตะวันตกในที่ราบลุ่มภาคกลางและวัฒนธรรมเขมรโบราณจากบริเวณที่ราบสูงโคราช ทำให้งานศิลปกรรมของเมืองศรีเทพมีความโดดเด่นและมีลักษณะเฉพาะ ของ บวสเชอเลียส์ นักโบราณคดีและผู้เชี่ยวชาญทางด้าน

ประวัติศาสตร์ศิลปะ ชาวฝรั่งเศส เคยกล่าวถึงศิลปกรรมที่เมืองศรีเทพว่าเป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะทวารวดี ศิลปะเขมร และศิลปะศรีวิชัย ซึ่งจะเป็นแนวทางให้เกิดศิลปะสกุลช่างลพบุรีต่อไป

ศาสนาเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของเมืองศรีเทพ ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เจริญขึ้นพร้อมกันในระยะแรก แต่เป็นพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้รับความนิยมในช่วงต้นประวัติศาสตร์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 ก่อนที่พุทธศาสนาหายานจะเข้าแทนที่อย่างชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 และศาสนาพราหมณ์จะมีบทบาทโดดเด่นอย่างมากในช่วง พุทธศตวรรษที่ 16 - 17 แต่อย่างไรก็ตามในขณะที่ศาสนาหลักได้รับความนิยมอยู่นั้นศาสนารองก็ยังคงดำเนินอยู่ด้วยเช่นกันและไม่พบความขัดแย้งที่ชัดเจนมากนักระหว่างทั้งสองศาสนาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองศรีเทพเป็นสิ่งยืนยันถึงความเป็นเมืองศูนย์กลางที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสัก การค้าและศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมืองโบราณแห่งนี้เจริญรุ่งเรืองจนถึงขีดสุด และความเจริญรุ่งเรืองนั้นอาจสะท้อนให้เห็นผ่านการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ที่ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากมหาศาลในการก่อสร้าง เช่น แรงงานคนแรงงานสัตว์ ช่างฝีมือ วัสดุ ทุนทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งเขาค้างนอกคือ ศาสนสถานขนาดใหญ่ที่กล่าวถึงการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมอาจเป็นข้อมูลในสนับสนุนการศึกษาตีความเกี่ยวกับเขาค้างนอกก็จริง แต่ในทางตรงกันข้ามเขาค้างนอกก็อาจเปรียบเสมือนบันทึกทางประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งที่แสดงถึงความรุ่งเรืองที่สุดของเมืองศรีเทพก็เป็นได้

แนวทางในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลก

ยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลก โดยนายวีระ โรจน์พจนรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม กล่าวว่า กระทรวงวัฒนธรรม เตรียมจะเสนอชื่อเมืองโบราณศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ เข้าสู่บัญชีรายชื่อเบื้องต้นมรดกโลกต่อยูเนสโก ภายในเดือนม.ค. 2562 เนื่องจากเป็นเมืองโบราณในยุคทวารวดีที่มีความยิ่งใหญ่มากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีเมืองโบราณศรีเทพ โดยกรมศิลปากรพบว่า เมืองโบราณศรีเทพมีความเก่าตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ 2,500 ปี และได้ขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ มีอายุเก่าแก่ถึง 1,800 ปี และยุคทวารวดีที่มีความเก่าแก่ถึง 1,400 ปี ถือว่าเป็นเมืองยุคทวารวดีเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยมีความเจริญสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงยุควัฒนธรรมเขมรโบราณ ซึ่งได้แผ่อิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจนถึงเมืองโบราณศรีเทพ ทั้งนี้ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพได้รับการประกาศเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อปี พ.ศ. 2478

ภาพที่ 8 : การลงพื้นที่สำรวจอุทยานศรีเทพเพื่อเสนอขึ้นทะเบียนมรดกโลก ภาพจาก
กระทรวงวัฒนธรรม (<https://news.thaipbs.or.th/content/274621> สืบค้นวันที่ 11 พฤษภาคม 65)

โดยกรมศิลปากรอยู่ระหว่างรวบรวมข้อมูลและจัดทำเอกสาร เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการ
แห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก และนำเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี และเสนอต่อ
ยูเนสโกภายในต้นปี 2562

ภาพที่ 9 : ภาพนายวีระ โรจน์พจนรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมลงพื้นที่
ศรีเทพภาพจากกระทรวงวัฒนธรรม (<https://news.thaipbs.or.th/content/274621>
สืบค้นวันที่ 11 พฤษภาคม 65)

นายวิระ โรจน์พจนรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ลงสำรวจโครงการระดมทุนที่กรมศิลปากรได้ชุดค้นพบ จะจัดทำพิธีภัณฑ์เพื่อเผยแพร่ข้อมูลประวัติความเป็นมาและจะจำลองโครงการระดมทุนดังกล่าวมาจัดแสดง และนำโครงการระดมทุนที่ได้ชุดค้นพบไปจัดเก็บไว้อย่างเหมาะสม เพื่อให้ให้นักเรียน นักศึกษาและประชาชนได้มาชมและศึกษาหาความรู้ (<https://news.thaipbs.or.th/content/274621> สืบค้นวันที่ 11 พฤษภาคม 65) นอกจากนี้นายประทีป เพ็งตะโก อธิบดีกรมศิลปากร มีการประชุมเตรียมความพร้อมข้อมูลเพื่อนำเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครอง มรดกโลก ครั้งที่ 2/2564 ในส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับกรมศิลปากร เป็นการดำเนินงาน ข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งได้รับการรับรองการขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นมรดกโลก เมื่อปี พ.ศ. 2562 และคณะรัฐมนตรีมีมติให้เสนอขึ้นเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ ในปี พ.ศ. 2565 โดยศูนย์มรดกโลก กรุงปารีส มีข้อเสนอแนะให้ประเทศไทยปรับปรุงเอกสารเพื่อให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งนี้ จึงได้ร่วมกับ จ. เพชรบูรณ์ ทำการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์ ไม่ให้มีผลกระทบกับชุมชนหรือปัจจัยภายนอกในภายหลัง อีกทั้งมีการพัฒนาพื้นที่แนวเขตที่จะมีการกันแนวเขตของพื้นที่แหล่งมรดกโลก การปรับปรุงผังเมืองรวมเพชรบูรณ์รวมที่จะมีขอบเขตครอบคลุมแหล่งโบราณสถานด้วย โดยคณะทำงานขับเคลื่อนการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเป็นมรดกโลก ได้จัดทำข้อมูลเพิ่มเติม ตามความเห็นของศูนย์มรดกโลก ในประเด็นต่างๆ และจัดส่งให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจัดส่งศูนย์มรดกโลกเรียบร้อยแล้ว โดยมีสาระสำคัญดังนี้

เมืองโบราณสถานศรีเทพ ได้รับการเสนอให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งแบบต่อเนื่อง จำนวน 3 แหล่ง ประกอบด้วย เมืองโบราณศรีเทพ โบราณสถานเขาค้างนอก และโบราณสถานถ้ำเขามอรัตน์ ภายใต้เกณฑ์คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล ที่มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม ซึ่งคงความครบถ้วนสมบูรณ์และความเป็นของแท้ดั้งเดิมไว้ได้อย่างสมบูรณ์ โดยเสนอตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก ได้แก่ เกณฑ์ข้อที่ 2 แสดงถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนคุณค่าของมนุษย์ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือในพื้นที่ในวัฒนธรรมใดๆ ของโลกผ่านการพัฒนาด้านสถาปัตยกรรม หรือทางเทคโนโลยีอนุสรณ์ศิลป์ การวางแผนผังเมืองหรือการออกแบบภูมิทัศน์ และเกณฑ์ข้อที่ 3 เป็นพยานหลักฐานที่ยอดเยียมหรือหาที่เสมอเหมือนไม่ได้ของประเพณี วัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ หรือสูญหายไปแล้ว และได้รับการปกป้องคุ้มครอง ภายใต้พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ โดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ และกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดเพชรบูรณ์ พ.ศ. 2560

ทั้งนี้ เมื่อคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองพิจารณาเรียบร้อยแล้ว จะส่งเอกสารไปยังศูนย์มรดกโลก ภายในวันที่ 30 กันยายน 2565

(<https://www.thairath.co.th/news/local/north/2169777> สืบค้นวันที่ 12 พฤษภาคม 2565)

ทั้งนี้ ยังมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) จัดการประชุมรับฟังความคิดเห็น ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์เมืองโบราณศรีเทพ เป็นมรดกโลก สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม (สผ.) โดย กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม (กตศ.) ได้จัดการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์เมืองโบราณศรีเทพ เป็นมรดกโลก เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2563 ณ ห้องประชุมอำเภอศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมี นายประเสริฐ ศิรินภาพร รองเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นประธานกล่าวเปิดการประชุม และได้รับเกียรติ จาก นายบวรเวท รุ่งรุจี ประธานคณะทำงานขับเคลื่อนการนำเสนอเมืองโบราณศรีเทพ เป็นมรดกโลก และ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ร่วมบรรยายในหัวข้อ เมืองโบราณศรีเทพ สู่มรดกโลก พร้อมด้วยนางกิตติมา ยืนเจริญ ผู้อำนวยการกองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม เข้าร่วมประชุมดังกล่าว ต่อจากนั้นได้มีการสรุปความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ จากการประชุมฯ ซึ่งมีผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ ในพื้นที่ ได้แก่ อำเภอศรีเทพ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ ป่าไม้จังหวัดเพชรบูรณ์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ประชาชนในอำเภอศรีเทพ และเจ้าหน้าที่ สผ. จำนวนกว่า 150 คน เข้าร่วมการประชุมดังกล่าว ซึ่งได้ร่วมลงมติเห็นชอบอย่างเป็นทางการต่อการนำเสนอเมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลก

ภาพที่ 10 : ภาพสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดการประชุมรับฟังความคิดเห็น ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์เมืองโบราณศรีเทพ (จัดทำและเผยแพร่โดย : กลุ่มงานอำนาจการและประชาสัมพันธ์ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)
(<https://www.onep.go.th/%E0> สืบค้นวันที่ 11 พฤษภาคม 2565)

ภาพที่ 11 : ภาพสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดการประชุมรับฟังความคิดเห็น ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์เมืองโบราณศรีเทพ (จัดทำและเผยแพร่โดย : กลุ่มงานอำนวยการและประชาสัมพันธ์ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)
(<https://www.onep.go.th/%E0> สืบค้นวันที่ 11 พฤษภาคม 2565)

ความคืบหน้าการจัดทำข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อเสนอขึ้นเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมในปี 2565 โดยนายประทีป เพ็งตะโก อธิบดีกรมศิลปากร ได้การดำเนินงานข้อมูลอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพซึ่งได้ขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อเบื้องต้นมรดกโลกเมื่อปี 2562 (Tentative list) (The Ancient Town of Si Thep, 2019) ยูเนสโกและคณะรัฐมนตรี (ครม.) มีมติให้เสนอขึ้นเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ของประเทศไทยในปี พ.ศ.2565 โดยศูนย์มรดกโลก กรุงปารีส มีข้อเสนอแนะ ให้ปรับปรุงเอกสารเพื่อให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งนี้จึงได้รับความร่วมมือกับจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ทำการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์ ไม่ให้มีผลกระทบกับชุมชนหรือปัจจัยภายนอกในภายหลัง อีกทั้งมีการพัฒนาพื้นที่แนวเขตที่จะมีการกันแนวเขตของพื้นที่แหล่งมรดกโลก การปรับปรุงผังเมืองรวมเพชรบูรณ์ที่จะมีขอบเขตครอบคลุมแหล่งโบราณสถานด้วย อธิบดีกรมศิลปากร กล่าวอีกว่า คณะทำงานขับเคลื่อนการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเป็นมรดกโลกจึงได้จัดทำข้อมูลเพิ่มเติมตามความเห็นของศูนย์มรดกโลกในประเด็นต่างๆ และจัดส่งให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส) เพื่อจัดส่งไปยังศูนย์มรดกโลกโดยมีสาระสำคัญดังนี้ เมืองโบราณศรีเทพ เพื่อให้ได้รับข้อเสนอเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งแบบต่อเนื่อง จำนวน 3 แหล่งประกอบด้วย เมืองโบราณศรีเทพ โบราณสถานเขาค้างนอก และโบราณสถานถ้ำเขาอมรรัตน์ ภายใต้เกณฑ์คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล ที่มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม ซึ่งคงความครบถ้วนสมบูรณ์ และความเป็นของแท้ดั้งเดิมไว้ได้อย่างสมบูรณ์ โดยเสนอตามเกณฑ์การขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก

ได้แก่ เกณฑ์ข้อที่ 2 แสดงถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยน หรือในพื้นที่ในวัฒนธรรมใดๆของโลก ผ่านการพัฒนาด้านสถาปัตยกรรม หรือทางเทคโนโลยีอนุสรณ์ศิลป์ การวางแผนผังเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์ และเกณฑ์ข้อที่ 3 เป็นพยานหลักฐานที่ยอดเยี่ยมหรือหาที่เสมอเหมือนไม่ได้ของ ประเพณีวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ หรือสูญหายไปแล้ว และได้รับการปกป้องคุ้มครอง ภายใต้พระราชบัญญัติโบราณสถานแห่งชาติโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติและกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมเพชรบูรณ์ พ.ศ.2560 ทั้งนี้ เมื่อคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครอง พิจารณาเรียบร้อยแล้ว จะส่งเอกสารไปยังศูนย์มรดกโลกภายในวันที่ 30 กันยายน 2565 เกี่ยวกับ เมืองโบราณศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นเมืองสมัยทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ที่มีหลักฐานคูน้ำคันดินที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ด้วยความสำคัญโดดเด่นของเมือง โบราณศรีเทพ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จึงมีนโยบาย ผลักดันให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อเสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม

(http://eservices.dpt.go.th/newspaper/pdf/files/i9hm_64.pdf สยามรัฐ ฉบับ 27 สิงหาคม 2564 สืบค้นวันที่ 12 กรกฎาคม 2565)

เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน นายอนันต์ ชูโชติ อธิบดีกรมศิลปากร พร้อมด้วยคณะผู้บริหารและ นักวิชาการของกรมศิลปากร ลงพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ วางแผนงานแนวทางและเตรียมความพร้อมในการผลักดัน เมืองโบราณศรีเทพให้เป็นมรดกโลก สืบเนื่องจากในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก ครั้งที่ 43 ที่เมือง Baku ประเทศ Azerbaijan ระหว่างวันที่ 30 มิถุนายน – 10 กรกฎาคมนี้ คาดว่าที่ประชุมจะมีมติรับรองแหล่งมรดกทาง วัฒนธรรมของประเทศไทย จำนวน 2 แหล่ง ได้แก่ เมืองโบราณศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ และ กลุ่มเทวสถานปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำและปราสาทปลายบัด จ.บุรีรัมย์ ขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อ เบื้องต้น (Tentative List) โดยหลังจากนี้ประเทศไทยจะต้องเตรียมจัดทำเอกสารนำเสนอแหล่งมรดก ดังกล่าวเข้าสู่บัญชีมรดกโลก (Nomination Dossier) ต่อศูนย์มรดกโลก นายอนันต์ ชูโชติ ให้ สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่าหน้าที่ของกรมศิลปากรคือมาเตรียมการมาประชุมเพื่อวางแผนทำเอกสาร นำเสนอแหล่งมรดกดังกล่าวเข้าสู่บัญชีมรดกโลก (Nomination Dossier) เพื่อกำหนดคอร์โซน และบัฟเฟอร์โซน เข้าประกอบจึงได้นำคณะผู้บริหารและนักวิชาการมาประชุมและมาช่วยกันดู ซึ่ง คิดว่าถ้าหากว่ามีการประกาศในบัญชีเบื้องต้นแล้วเราก็จะเดินหน้าต่อ ขนาดเดียวกันอะไรที่เราทำแล้ว คืบหน้าก็ได้ส่งให้ทางหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ และผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 4 เรียบ เรียงไปเรียนให้ผู้ว่าราชการจังหวัดได้รับทราบ เพื่อจะได้แจ้งให้กับหัวหน้าส่วนราชการและประชาชน ให้รับทราบควบคู่ไปด้วย

หลังจากนั้นก็คงจะมีการตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อน เพื่อประสานกับทางพื้นที่ต่อไป ในการ ประชุมจะเป็นต้นเดือนหน้าแต่ทางเราได้เสนอไปเรียบร้อยแล้ว และคาดว่าจะมีการประกาศให้อยู่ ในบัญชีเบื้องต้น จากนั้นจึงต้องทำ Nomination Dossier ซึ่งเป็นเอกสารเพื่อนำเสนอและประกาศให้ ได้ ซึ่งตรงนี้จะเป็นเรื่องใหญ่และยากหน่อย ก็คงต้องมีการหารือระหว่างกรมศิลปากรกับทางจังหวัด ก็ ต้องหามือเขียนมือค้นคว้าอะไรต่างๆหลังจากที่ได้ประกาศ แต่ในส่วนของกรมศิลปากรก็ได้มีการ เตรียมการไว้ก่อน เพื่อพื้นที่นี้ทั้งโบราณคดีและกรมศิลปากรดูแลโดยตรง

ภาพที่12 : ภาพนายอนันต์ โชติ อธิบดีกรมศิลปากร พร้อมด้วยคณะผู้บริหารและนักวิชาการของกรมศิลปากร ลงพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ (https://www.matichon.co.th/region/news_1555100 วันที่ 26 มิถุนายน 2562 สืบค้นวันที่ 13 กรกฎาคม 2565)

นายอนันต์ โชติ กล่าวถึง เรื่องคอร์โซนและบัพเพอร์โซน ได้เรียนชี้แจงว่า ทำไมจึงมีการกำหนดแบบนี้และมีผลกระทบต่อประชาชนไหม ก็ได้สั่งการไปแล้ว ตอนนี้มีการเสนอคณะกรรมการกำหนดคอร์โซนและบัพเพอร์โซนมาแล้ว ทางกรมศิลปากรก็ไม่ขัดข้องอะไรและเห็นชอบอธิบดีกรมศิลปากรได้กล่าวถึงการปรับปรุงผังเมืองรวมเพชรบูรณ์ ซึ่งมีประเด็นเรื่องการขยายขอบเขตครอบคลุมแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณศรีเทพให้ครอบคลุมมากขึ้นว่า เรายังไม่เห็นผังเมืองแต่การกำหนดพื้นที่เพื่อขึ้นมรดกโลก เรากำหนดเป็นพื้นที่หลักหมดเลยแต่จะเข้ากันได้ไหมก็มาคุยกัน แต่รับรองได้ว่าเราควบคุมพื้นที่ตรงนี้ได้ ส่วนการใช้ประโยชน์ของประชาชนคงไม่กระทบอะไร

(https://www.matichon.co.th/region/news_1555100 วันที่ 26 มิถุนายน 2562 สืบค้นวันที่ 13 กรกฎาคม 2565)

ในส่วนของจังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งได้ร่วมทำงานที่เกี่ยวข้องกับทุกหน่วยงานได้ประสานและลงพื้นที่เพื่อหาแนวทางในการขับเคลื่อนอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกโดยผู้ให้ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ คนที่ 8 (หัวหน้าสำนักงานจังหวัดเพชรบูรณ์) (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 มิถุนายน 2565) กล่าวว่า

“...ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพเป็นมรดกโลกสำหรับทางจังหวัดเพชรบูรณ์ได้ส่งตัวแทนในส่วนที่ทางจังหวัดรับผิดชอบลงพื้นที่เพื่อสำรวจสภาพปัญหาต่างๆทั้งอาณาเขตที่ตั้งและผลกระทบต่างๆที่ชุมชนได้รวมทั้งพยายามหาแนวทางเพื่อให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

ดังกล่าวทั้งที่มีพื้นที่ทับซ้อนและไม่ทับซ้อนกับเขตอุทยานได้ร่วมกันตรวจสอบเพื่อหาแนวทางแก้ไขเพื่อนำไปสู่แนวเขตที่ชัดเจนเพื่อความสบายใจทั้งหน่วยงานภาครัฐและประชาชนเพื่อหาทางออกร่วมกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขซึ่งทางจังหวัดเองก็ไม่ได้ติดขัดอะไรพร้อมยินดีให้ความช่วยเหลือกับประชาชนทั้งด้านข่าวสารและการลงพื้นที่เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพเป็นมรดกโลก. . .”

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าทุกหน่วยงานได้ให้ความสำคัญและได้ลงพื้นที่เพื่อสำรวจข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพื่อนำไปสู่ยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นแหล่งอารยธรรมที่ทรงคุณค่าแห่งหนึ่งของประเทศไทยและได้ร่วมมือกับทางจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อความถูกต้องทั้งด้านสถานที่และแนวพื้นที่ต่างเพื่อหาแนวทางในการสร้างความชัดเจนของพื้นที่อาณาเขตของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพื่อป้องกันการเกิดปัญหาในการทับซ้อนที่ดินของประชาชน โดยได้มีการจัดทำเวทีประชาพิจารณ์รับฟังปัญหาของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ซึ่งมีปัญหาในความเข้าใจที่ไม่ตรงกันระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐเรื่องของอาณาเขตที่ตั้งของอุทยานเนื่องมาจากประชาชนบางส่วนได้อ้างถึงการทับซ้อนของที่ดินเขตอุทยานได้ทับซ้อนกับที่ดินส่วนบุคคลและบ้านเรือนของประชาชนโดยรอบ จนนำไปสู่การถกเถียงและหาทางออกร่วมกันเพื่อนำข้อมูลที่ได้เสนอต่อการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนในการขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลก

การขอขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม มีปัญหาแนวเขตที่ดินเมืองโบราณศรีเทพทับซ้อนกับชุมชน ในขณะที่ข้อมูลที่ได้ยื่นคณะกรรมการมรดกโลกพิจารณาถูกชุมชนโต้แย้งเรื่องแนวเขตแดนของอุทยานดังนี้

1. ปัญหาแนวเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพทับซ้อนกับชุมชน

ปัญหาแนวเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพทับซ้อนกับชุมชนบางส่วนใน ต.ศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ. เพชรบูรณ์ พบว่าไม่สามารถเปลี่ยน น.ส.3 ก เป็นโฉนดที่ดินได้ โดยได้รับแจ้งจากเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินจังหวัดเพชรบูรณ์ สาขาวิเชียรบุรีว่าถูกกรมศิลปากรคัดค้านการออกโฉนดเนื่องจากที่ดินอยู่ในเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพ จึงส่งผลให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวตกใจกับข้อมูลที่ได้รับเพราะไม่เคยทราบมาก่อนว่าที่ดินของตนเองอยู่ในเขตโบราณสถาน เนื่องจากเข้าใจประโยชน์ที่ดินมาตั้งแต่บรรพบุรุษตกทอดมาถึงทายาทรุ่นล่าสุดโดยไม่มีปัญหาใดๆ

โดยย้อนกลับไปปี 2506 กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเมืองศรีเทพเป็นโบราณสถาน ผังที่แนบมาในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 80 ตอนที่ 29 ปรากฏแนวเขตที่ขึ้นทะเบียนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าครอบคลุมแนวเขตเมืองโบราณทั้งหมด ไม่ได้จำกัดแนวเขตอยู่รอบๆ บริเวณคูน้ำเท่านั้น ปัจจุบันพบว่าประชิด

แนวคูน้ำและกำแพงดินเมืองโบราณศรีเทพ ส่วนหนึ่งเป็นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน และวัดของชาวบ้านบางส่วนใน ต.ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาพที่ 13 : ภาพเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพและบริเวณรอบๆ (<https://news.thaipbs.or.th/content/303325> สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2565)

นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี รองอธิบดีกรมศิลปากรให้ข้อมูลว่าที่ผ่านมา ไม่เคยพบว่ามีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรคนใดเป็นผู้คัดค้านการออกโฉนดของชาวบ้าน และที่ดินในแนวเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพซึ่งประกาศเมื่อปี 2506 เพราะกรมศิลปากรไม่ได้เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เป็นเพียงผู้เข้ามาดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานในพื้นที่ตามประกาศเท่านั้น ส่วนหน่วยงานที่ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินคือ กรมธนารักษ์เมื่อสอบถามไปยังสำนักงานธนารักษ์พื้นที่เพชรบูรณ์ พบว่า พื้นที่ของกรมธนารักษ์ในเขตเมืองโบราณศรีเทพจำกัดแนวเขตอยู่ที่คูน้ำและกำแพงดินเมืองเก่าเท่านั้นจนถึงตอนนี้ ยังจึงไม่แน่ชัดว่าใครเป็นผู้คัดค้านการออกโฉนดที่ดินของชาวบ้าน และ ประเด็นปัญหาสำคัญคือ แนวเขตเมืองโบราณศรีเทพซึ่งประกาศเมื่อปี 2506 เนื้อที่กว่า 2,887 ไร่ เป็นอย่างไร หน่วยงานใดเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถานอุทยานศรีเทพ ดังกล่าว และ ที่ผ่านมา ออกเอกสารสิทธิในที่ดินให้ชาวบ้านได้อย่างไร

ภาพที่ 14 : ภาพผังเมืองโบราณศรีเทพ (<https://news.thaipbs.or.th/content/303325> สืบค้นวันที่ 20 มิถุนายน 2565)

จากข้อมูลจากกรมศิลปากรระบุว่า เมืองโบราณศรีเทพพัฒนาขึ้นมาจากชุมชนโบราณในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย บริเวณลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก เมื่อประมาณ 1,700-1,500 ปีมาแล้ว หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 นอกจากนี้ ยังพบว่าเอกลักษณ์ของผังเมืองโบราณศรีเทพคือการผสมผสานผังเมืองสมัยทวารวดีทั้ง 2 รูปแบบไว้ด้วยกัน ได้แก่ ผังเมืองเดิมรูปเกือบทรงกลมของตัวเมืองใน และขยายออกเป็นเมืองนอก มีผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามน ซึ่งยังคงความสมบูรณ์มาจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานในเมืองศรีเทพส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลทางความเชื่อจากศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังพบงานสกุลช่างศรีเทพ ซึ่งมีเทคนิคงานประติมากรรมแบบลอยตัวอย่างแท้จริง ต่างจากประติมากรรมแหล่งอื่นๆ ในช่วงเวลาเดียวกัน ห้างออกไปทางทิศเหนือ คือ เขาคลังนอก ศาสนสถานขนาดใหญ่ จากการขุดแต่ง พบว่า มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประดับส่วนฐานด้วยรูปจำลองทรงปราสาท ศาสนสถานแห่งนี้สร้างขึ้นตามแนวคิดเรื่องมณฑลจักรวาลซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายาน ห่างจากเขาคลังนอกไปทางทิศตะวันตก 15 กม. คือ ถ้ำเขามอรัตน์ ศาสนสถานในถ้ำวัฒนธรรมทวารวดีเพียงแห่งเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายในถ้ำพบร่องรอยรูปสลักพระพุทธรูปยืน และพระโพธิสัตว์จำนวน 7 องค์ เกือบทั้งหมดถูกตัดเศียรและพระกรไปขายให้กับพ่อค้าวัตถุโบราณเมื่อปี 2510 แต่กรมศิลปากรยึดคืนกลับมาแล้ว และเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและ ลพบุรี ด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น รัฐบาลจึงเสนอให้เมืองโบราณศรีเทพ เขาคลังนอก และถ้ำเขามอรัตน์ เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยยื่นเอกสารต่อคณะกรรมการมรดกโลก เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564

2. ปัญหาต่อชุมชนโต้แย้งข้อมูลแนวเขตที่ดินยื่นมรดกโลกไม่ชัดเจน

รัฐบาลเสนอให้เมืองโบราณศรีเทพ เขาค้างนอก และถ้ำเขาอมรรัตน์เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยอยู่ระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการมรดกโลก ต่อมาเมื่อผู้สังเกตเห็นว่าแนวเขต Core Zone หรือพื้นที่หลักที่นำเสนอคณะกรรมการมรดกโลกยึดแนวเขตตามประกาศปี 2506 ของกรมศิลปากรโดยหลักการแล้ว พื้นที่ Core Zone คือพื้นที่อนุรักษ์เข้มข้น ห้ามก่อสร้างอาคารชั่วคราวและถาวร ห้ามทำเกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และห้ามถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยเด็ดขาด ห้ามปรับพื้นที่และเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศชาวบ้านซึ่งมีปัญหาเรื่องแนวเขตที่ดินทับซ้อนกับแนวเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพก่อนหน้านี้ จึงยังมีความรู้สึกกังวลว่าจะสูญเสียที่ดินทำกินหรือไม่ เนื่องจากที่ดินของตนเองอยู่ในพื้นที่ Core Zone และหากในอนาคตเมืองโบราณศรีเทพได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พวกเขาจะได้รับค่าเวนคืนที่ดินและค่ารื้อถอนสิ่งปลูกสร้างได้อย่างไร หากสมมติว่าผลการพิสูจน์สิทธิในที่ดิน ระบุว่าพวกเขาไม่ได้มีสิทธิในที่ดินนั้นตั้งแต่แรก

ด้านทิศใต้ยาว 1,800 เมตร และวกกลับไปทางทิศตะวันตกยาวตะวันตกยาว 3,200 เมตร อยู่ในเขตบ้านหลักเมือง และวกกลับไปทางทิศเหนือยาว 1,800 เมตร บรรจบกับจุดแรก ส่วนโบราณสถานเขาค้างนอก กำหนดพื้นที่แหล่งมรดกวัฒนธรรมตามที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ประมาณ 2.256 เฮกเตอร์ และเพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่โบราณสถานสำคัญที่แสดงความเป็นมรดกจักรวาลทางศาสนา ที่ประกอบไปด้วยเจดีย์ด้านละ 3 องค์ จึงกำหนดขอบเขตของโบราณสถานเพิ่มเติมอีกรวมเป็น 10.144 เฮกเตอร์ ซึ่งในพื้นที่ที่ได้ขยายออกไปได้จัดทำประชาพิจารณ์ร่วมกับประชาชน บ้านสระปรือ ซึ่งได้ให้ความเห็นชอบในแนวเขตที่เพิ่มเติมเรียบร้อยแล้ว และเข้าสู่ขั้นตอนการเวนคืนที่ดินต่อไป โดยพื้นที่แหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้งหมดตั้งอยู่ในเขตบ้านสระปรือ

นอกจากนี้ยังพบว่า พื้นที่ Core zone ของเขาค้างนอกถูกระบุในเอกสารส่งคณะกรรมการมรดกโลกว่าขยายไปจากขอบเขตเดิม ซึ่งขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้เมื่อปี 2506 หลังจากพบเจดีย์ที่แสดงถึงมรดกเพิ่มเติมมาด้านละ 3 องค์ โดยพบว่าขยายเป็นพื้นที่ 10 กว่าเฮกเตอร์ หรือ 63 ไร่ จากพื้นที่เดิมประมาณ 14 ไร่ หรือ 2.256 เฮกเตอร์ในเอกสารระบุว่าขยายขอบเขตแนว Core Zone ที่เกิดขึ้น ได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านผ่านการทำประชาพิจารณ์และเข้าสู่ขั้นตอนการเวนคืนที่ดิน แผนการเวนคืนที่ดินบริเวณเขาค้างนอก ยังถูกระบุไว้ในเอกสารฉบับเดียวกัน ในหัวข้อแผนงานที่ดิน ตามแผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ปี 2561-2565 ซึ่งเป็นแผนอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม โดยผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1 สัมภาษณ์โดยสำนักข่าว Thai PBS วันที่ 5 เมษายน 2564 กล่าวว่า

“...มีที่ดินทำกินซึ่งเป็นชุมชนติดกับเขาค้างนอก บอกว่า ไม่เคยมีชาวบ้านคนใดทราบว่าจะมีการเวนคืนที่ดินบริเวณรอบเขาค้างนอกมาก่อน และตนก็เป็นคนหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่ที่อาจถูกเวนคืน เนื่องจากเจดีย์รายเขาค้างนอกตั้งอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมของเขา นอกจากนี้ยังยืนยันว่าไม่เคยมีการทำประชาพิจารณ์เกี่ยวกับการขยายแนวเขตโบราณสถานในบริเวณ

รอบๆ เขาค้างนอกมาก่อนเลยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา เขาจึงสงสัยว่าข้อมูลในเอกสารส่งคณะกรรมการมรดกโลกระบุข้อมูลดังกล่าวได้อย่างไร. . .”

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) โดยกองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม (กธศ.) จัดการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมอุทยานประวัติศาสตร์เมืองโบราณศรีเทพ เป็นมรดกโลกเมื่อเดือนตุลาคม 2562 จำนวน 3 ครั้ง แม้ผลแบบสอบถาม ระบุว่า ประชาชนที่เข้าร่วมการประชาสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม 2563 ทั้ง 3 ครั้ง เห็นด้วยกับแนวเขต Core Zone และ Buffer Zone ที่นำเสนอคณะกรรมการมรดกโลก แต่การประชาสัมพันธ์ในครั้งนั้น ก็ถูกตั้งคำถามจากผู้ร่วมประชุมบางส่วน ว่าทำไมไม่มีการระบุแนวขอบเขตให้ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านเข้าใจว่า พื้นที่ Core Zone ของเมืองโบราณศรีเทพ ไม่เกินจากแนวถนนรอบคูน้ำโบราณ และพื้นที่ Core Zone เขาค้างนอก ไม่เกินจากแนวถนนรอบโบราณสถานหลัก โดยผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 3 สัมภาษณ์โดยสำนักข่าว Thai PBS วันที่ 5 เมษายน 2564 กล่าวว่า

“...กรมธนารักษ์ได้ดูแลเฉพาะคันคูเมืองรอบอุทยานเท่านั้นแต่ในตัวเมืองอุทยานไม่ได้ขึ้นอยู่ในความดูแลของที่ราชพัสดุแต่อย่างใด พื้นที่ของกรมธนารักษ์ในเขตเมืองโบราณศรีเทพจำกัดแนวเขตอยู่ที่คูน้ำและกำแพงดินเมืองเก่าเท่านั้นจนถึงตอนนี้. . .”

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวได้สร้างความกังวลให้กับประชาชนในพื้นที่ที่มีที่ดินทับซ้อนกับเขตอุทยานอย่างมากเพราะต่างเกิดข้อสงสัยว่าที่ดินของตนที่ครอบครองและใช้ประโยชน์มาตั้งแต่บรรพบุรุษล้วนถูกต้องและไม่เคยประสบปัญหาข้อพิพาทดังกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 4 สัมภาษณ์โดยสำนักข่าว Thai PBS วันที่ 5 เมษายน 2564 กล่าวว่า

“...กรมศิลปากรได้ประกาศให้อุทยานศรีเทพขึ้นทะเบียนเป็นเมืองโบราณ พ.ศ. 2506 แต่ทางครอบครัวคือบิดาของได้รับมอบที่ดินและเข้าทำประโยชน์มาตั้ง พ.ศ. 2487 และได้ครอบครองทำประโยชน์เสมอมาตั้ง พ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นบันทึกการสอบสวนสวนสิทธิแต่ไม่ใช่หนังสือครอบครองที่ดิน หากต้องการครอบครองที่ดินผืนดังกล่าวจะต้องพิสูจน์สิทธิโดยต้องอาศัยภาพถ่ายทางอากาศ และประชาชนที่ได้ผลกระทบยังมีในหมู่บ้านอื่นๆที่อยู่รอบเขตอุทยานประชาชนจึงต้องการให้กรมศิลปากรมาชี้แจงกับประชาชนถึงแนวเขตแดนที่แท้จริงของอุทยานศรีเทพให้ชัดเจนและทับที่ทำกินของประชาชนหรือไม่ ผู้เข้าร่วมประชาสัมพันธ์บางส่วนตั้งข้อสังเกตว่า แผนที่ขนาดใหญ่ที่นำมาเสนอในวันประชาสัมพันธ์ ขาดรายละเอียดเรื่องแนวเขตที่ดิน และไม่ใช่ภาพแผนที่จริงที่ระบุแนว core zone และ buffer zone ตามที่เสนอในเอกสารส่งคณะกรรมการมรดกโลก เบื้องต้น ชุมชนใน ต.ศรีเทพ ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เข้ามาพูดคุยและทำความเข้าใจกับชาวบ้าน รวมถึง สະສາງ ปัญหาเรื่องแนวเขตที่ดินที่ทับซ้อนกันระหว่างชาวบ้านกับกรมศิลปากร. . .”

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ปัญหาแนวเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพทับซ้อนกับชุมชน และ 2. ปัญหาต่อชุมชนได้แย้งข้อมูลแนวเขตที่ดินยื่นมรดกโลกไม่ชัดเจน ซึ่งในหาแนวทางการขับเคลื่อน

อุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลกให้เป็นผลสำเร็จนั้น ทุกหน่วยงานต้องศึกษาทำความเข้าใจ รวมทั้งต้องสำรวจความพร้อมของชุมชนด้วย ซึ่งหากมีการศึกษาทำความเข้าใจอย่างครบถ้วนในทุกด้านแล้ว ความสำเร็จในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพเป็นมรดกโลกไม่ใช่เรื่องยากและประชาชนก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ผู้วิจัยจึงนำปัจจัยที่ได้จากส่วนหนึ่งในการศึกษาเพื่อใช้ในการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์ ในเขตพื้นที่อุทยานศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิเคราะห์ SWOT (SWOT Analysis-Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) เพื่อแสวงหาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) จุดแข็ง (Strength)

ด้านบริบท

(1) ในเขตพื้นที่ด้านบริบทโดยรอบของ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถือว่าได้เปรียบในด้านบริบทอย่างมากทั้งยังมีทุนทางสังคมที่มีครบสมบูรณ์ ในเขตบริเวณอุทยานศรีเทพมีความสวยงามของแหล่งวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างมากทั้งยังได้รับการดูแลและการบูรณะซ่อมแซมอยู่เสมอ ทั้งด้านภูมิทัศน์ได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากเจ้าหน้าที่อุทยานและความเอาใจใส่ของหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อคงสภาพให้สวยงามใกล้เคียงกับสภาพในอดีตไว้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในยุคอดีตที่ผ่านมา

(2) สภาพอากาศ มีความได้เปรียบในด้านในอากาศเพราะเป็นที่ราบกันดีว่าจังหวัดเพชรบูรณ์จะมีอากาศที่ดีและไม่ร้อนจนเกินไปทั้งมีอุทยานที่สร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมในเขตอุทยานเพราะสภาพภูมิอากาศโดยรอบอุทยานถือว่ามีความได้เปรียบความทุกที่และยังมีต้นไม้จำนวนมากที่ให้ความร่มรื่นทำให้อุทยานเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและมีสภาพอากาศที่บริสุทธิ์อย่างมากทำให้นักท่องเที่ยวได้รับอากาศที่ บริสุทธิ์ซึ่งหาได้ยากในเขตท่องเที่ยวในยุคปัจจุบัน

ด้านวัฒนธรรม

(1) ด้านวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลศรีเทพยังคงมีกลิ่นอายแห่งวัฒนธรรมดั้งเดิมมากมายให้นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนได้สัมผัส เช่น อาหารพื้นถิ่น ผ้าประจำท้องถิ่นและการละเล่นต่างๆท้องถิ่น และด้านวันสำคัญทางศาสนาโดยเฉพาะวันวิสาขบูชาทางวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์และการท่องเที่ยวจังหวัดเพชรบูรณ์ได้ให้ความสำคัญในการจัดงานวันวิสาขบูชาที่เขาคลังนอกซึ่งเป็นเขตอุทยานศรีเทพเพื่อเป็นแหล่งรวมความศรัทธาและล่ำลือในพระพุทธศาสนาอันดงาม รวมทั้งยังเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวทางใจให้ผู้ศรัทธาเดินทางมาราบไหว้ปรางค์ศรี และศาลเจ้าพ่อศรีเทพเพื่อความเป็นสิริมงคลอีกด้วย

2) จุดอ่อน (Weakness)

อาณาเขตรอบอุทยาน

(1) ประชาชนเกิดความสับสนเรื่องอาณาเขตของอุทยานศรี โดยอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพด้านทิศใต้ยาว 1,800 เมตร และวกกลับไปทางทิศตะวันตกยาวตะวันตกยาว 3,200 เมตร อยู่ในเขตบ้านหลักเมือง และวกกลับไปทางทิศเหนือยาว 1,800 เมตร บรรจบกับจุดแรก ส่วนโบราณสถานเขาคลังนอก กำหนดพื้นที่แหล่งมรดกวัฒนธรรมตามที่กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ประมาณ 2.256 เฮกเตอร์ และเพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่โบราณสถานสำคัญที่แสดงความเป็นมณฑลจักรวาลทางศาสนา ที่ประกอบไปด้วยเจดีย์ด้านละ 3 องค์ จึงกำหนดขอบเขตของโบราณสถานเพิ่มเติมอีกรวมเป็น 10.144 เฮกเตอร์ ซึ่งในพื้นที่ที่ได้ขยายออกไปได้จัดทำประชาพิจารณ์ร่วมกับประชาชน บ้านสระปรือ โดยพื้นที่แหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้งหมดตั้งอยู่ในเขตบ้านสระปรือ นอกจากนี้ยังพบว่า พื้นที่ Core zone ของเขาคลังนอกถูกระบุในเอกสารส่งคณะกรรมการมรดกโลกว่าขยายไปจากขอบเขตเดิม ซึ่งขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้เมื่อปี 2506 หลังจากพบเจดีย์ที่แสดงถึงมณฑลเพิ่มเติมมาด้านละ 3 องค์ โดยพบว่าขยายเป็นพื้นที่ 10 กว่าเฮกเตอร์ หรือ 63 ไร่ จากพื้นที่เดิมประมาณ 14 ไร่ หรือ 2.256 เฮกเตอร์ในเอกสารระบุว่าขยายขอบเขตแนว Core Zone ที่เกิดขึ้นได้รับความเห็นชอบจากชาวบ้านผ่านการทำประชาพิจารณ์และเข้าสู่ขั้นตอนการเวนคืนที่ดิน ซึ่งในการเวนคืนที่ดินได้เกิดความกังวลกับประชาชนถึงแนวเขตแดนโดยประชาชนอ้างว่าได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษและอาศัยทำกินมาโดยตลอดไม่ได้มีปัญหาแต่อย่างใดเมื่อมีการขับเคลื่อนให้อุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลกทางอุทยานจึงจำเป็นต้องแจ้งอาณาเขตที่ชัดเจนกับทางยูเนสโกเพื่อขอจดทะเบียนแต่ก็มีปัญหาว่าที่ดินบางส่วนได้ทับซ้อนกับพื้นที่อาศัยของประชาชนจึงนำไปสู่ประเด็นปัญหาเรื่องของอาณาเขตที่ชัดเจนของอุทยานว่ามีอาณาเขตชัดเจนอยู่ตรงไหน

(2) ประชาชนยังคงมีความเข้าใจว่าพื้นที่ของตนเองไม่ได้ทับซ้อนกับพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

3) โอกาส (Opportunity)

(1) อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพมีความพร้อมในด้านวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่หาชมได้ยาก

(2) ลักษณะภูมิอากาศที่เย็นสบาย เย็นสบาย มีความร่มรื่นจากต้นไม้จำนวนมาก

(3) ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักและให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และรักษาไว้

4) อุปสรรค (Threat)

(1) หน่วยภาครัฐยังขาดภาพถ่ายทางอากาศที่ชัดเจนเพื่อนำมาชี้แจงกับประชาชนเพื่อหาข้อสรุปเรื่องพื้นที่ทับซ้อน

(2) ความสับสนของประชาชนเกี่ยวกับอาณาเขตที่ชัดเจนของอุทยานศรีเทพ

(3) ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่สามารถอธิบายชี้แจงกับประชาชนได้ชัดเจนถึงอาณาเขตของอุทยาน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการวิเคราะห์ SWOT ทำให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านี้มาปรับสร้างเป็นยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพเป็นมรดกโลกต่อไป

ยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลก

แนวทางการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพเป็นมรดกโลกถึงแม้จะประสบกับประเด็นปัญหาต่อชุมชนโต้แย้งข้อมูลแนวเขตที่ดินมรดกโลกไม่ชัดเจนรัฐบาลเสนอให้เมืองโบราณศรีเทพ เขาค้างนอก และถ้ำเขาอมรรัตน์เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยอยู่ระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการมรดกโลก โดยมีข้อสังเกตเห็นว่าแนวเขต Core Zone หรือพื้นที่หลักที่นำเสนอคณะกรรมการมรดกโลกยึดแนวเขตตามประกาศปี 2506 ของกรมศิลปากรโดยหลักการแล้ว พื้นที่ Core Zone คือพื้นที่อนุรักษ์เข้มข้น ห้ามก่อสร้างอาคารชั่วคราวและถาวร ห้ามทำเกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม และห้ามถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยเด็ดขาด ห้ามปรับพื้นที่และเปลี่ยนแปลงภูมิประเทศชาวบ้านซึ่งมีปัญหาเรื่องแนวเขตที่ดินทับซ้อนกับแนวเขตโบราณสถานเมืองศรีเทพก่อนหน้านี้ จึงยังมีความรู้สึกกังวลว่าจะสูญเสียที่ดินทำกินหรือไม่ เนื่องจากที่ดินของตนเองอยู่ในพื้นที่ Core Zone และหากในอนาคตเมืองโบราณศรีเทพได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พวกเขาจะได้รับค่าเวนคืนที่ดินและค่ารื้อถอนสิ่งปลูกสร้างได้อย่างไร หากสมมติว่าผลการพิสูจน์สิทธิในที่ดินระบุว่าพวกเขาไม่ได้มีสิทธิในที่ดินนั้นตั้งแต่แรก ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทั้งด้านเอกสารและการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลจึงได้ข้อสรุปเป็นแนวทางยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกที่นำเสนอเป็นยุทธศาสตร์ดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลก

การประกาศเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพที่ได้ขึ้นทะเบียนเมื่อปี 2506 นั้นประชาชนยังมีสิทธิใช้ประโยชน์ในพื้นที่ด้านนอกโบราณสถานเมืองนอกและเมืองใน ซึ่งเป็นพื้นที่ด้านนอกคูเมืองและกำแพงเมือง แต่หากจะมีการเปลี่ยนแปลงขอใช้พื้นที่เพื่อทำการใดๆ สามารถยื่นขออนุญาตได้ และเป็นอำนาจเฉพาะของอธิบดีกรมศิลปากรตาม พ.ร.บ.โบราณสถานโบราณวัตถุที่จะอนุญาตหรือไม่อนุญาต

สำหรับการยื่นขอขึ้นทะเบียนมรดกโลกจำเป็นต้องเขียนแผนการพัฒนาพื้นที่ไว้เพราะเป็นข้อกำหนดในการเขียนเอกสารเพื่อเป็นมรดกโลก แต่คณะทำงานขับเคลื่อนได้จัดทำข้อตกลง MOU ไว้กับจังหวัด อำเภอ ท้องถิ่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมศิลปากร การดำเนินการใดๆ ในพื้นที่แหล่งโบราณสถานจะต้องมีความคิดเห็นร่วมกัน ทั้งนี้ ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องผู้นำท้องถิ่นที่เข้าประชุม ได้มีความเข้าใจตรงกัน และคลายความกังวลในประเด็นการเวนคืนที่ดินและการยังคงกรรมสิทธิ์ สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินโดยไม่กระทบแต่อย่างใด สาเหตุความวิตกกังวลของประชาชน เนื่องจากเขตด้านนอกคูเมือง และบริเวณเขาค้างนอกเป็นพื้นที่บ้านเรือนอยู่อาศัยของประชาชนหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 11 ตำบลศรีเทพ นอกจากนี้คณะทำงานจะประสานกรมศิลปากรมารังวัด

เขตที่ดิน และหมุดที่ดินของเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพื่อให้ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยรอบได้ทราบเขตพื้นที่ชัดเจน จะแจ้งกำหนดให้ทราบต่อไป

และทางจังหวัดเพชรบูรณ์ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้หาแนวทางแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินและแนวเขตแดนเพื่อสร้างความชัดเจนและคลายข้อสงสัยให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพจากที่กล่าวมาได้สรุปแนวทางดังนี้

1. ให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวและมีเอกสารสิทธิยืนยันยังมีสิทธิใช้ประโยชน์ในพื้นที่ด้านนอกโบราณสถานเมืองนอกและเมืองใน ซึ่งเป็นพื้นที่ด้านนอกคูเมืองและกำแพงเมือง แต่หากจะมีการเปลี่ยนแปลงขอใช้พื้นที่เพื่อทำการใดๆ สามารถยื่นขออนุญาตได้ และเป็นอำนาจเฉพาะของอธิบดีกรมศิลปากรตาม พระราชบัญญัติ(พ.ร.บ.)โบราณสถานโบราณวัตถุ ที่จะอนุญาตหรือไม่อนุญาตต่อไป
2. ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่นได้เข้าประชุมและทำความเข้าใจตรงกัน เพื่อคลายความกังวลในประเด็นการเวนคืนที่ดินและการยังคงกรรมสิทธิ์ ว่าประชาชนยังสามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินโดยไม่กระทบแต่อย่างใด
3. ให้เจ้าคณะทำงาน ประสานกรมศิลปากรมารังวัดเขตที่ดิน และหมุดที่ดินของเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เขตด้านนอกคูเมือง และบริเวณเขาค้างนอกเป็นพื้นที่บ้านเรือนอยู่อาศัยของประชาชนหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 11 ตำบลศรีเทพ เพื่อให้ประชาชนที่ใช้ประโยชน์ในที่ดินโดยรอบได้ทราบเขตพื้นที่ชัดเจน จะแจ้งกำหนดให้ทราบต่อไป
4. เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐต้องประสานกับกรมศิลปากรถึงการขออนุญาตและมีความจำเป็นในการถ่ายภาพพื้นที่โดยรอบทางอากาศของอุทยานศรีเทพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนแม่นยำต่อการยื่นการจดทะเบียนและสามารถนำมาชี้แจงกับประชาชนได้เพื่อป้องกันข้อโต้แย้งเรื่องพื้นที่ทับซ้อน พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างหน่วยรัฐกับประชาชน
5. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องร่วมกันส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนได้ตระหนักและมีความรักหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าเพื่อให้เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนเพื่อส่งต่อไปกับเยาวชนรุ่นหลังต่อไป

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่ายุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนอุทยานศรีเทพขึ้นเป็นมรดกโลกจะต้องศึกษาทำความเข้าใจในทุกด้าน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ด้านบริบทและด้านสังคมความเป็นอยู่ของชุมชนโดยรอบเพื่อนำไปสู่การคงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ทุกฝ่ายได้ตระหนักและมีความรักหวงแหนสมบัติทางวัฒนธรรมร่วมกัน